

MASROP E-DERGİ

ISSN 1307-4008

Sayı: 7
Mayıs 2012

KÜLLÜOBA KAZILARI VE BATI ANADOLU TUNÇ ÇAĞLARI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Sayı Hakemi: Prof. Dr. Turan EFE

MASROP
Mimarlar, Arkeologlar, Sanat Tarihçileri, Restoratörler Ortak Platformu
Common Platform of Architects, Archaeologists, Historians of Art, Restorateurs

MASROP E-DERGİ
ISSN 1307-4008

Sayı: 7 / Mayıs 2012

Sayı Hakemi: Prof. Dr. Turan EFE

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla kullanılabilir.

EDİTÖRLER

Oktay EKİNCİ
Daniş BAYKAN

BİLİMSEL DANIŞMAN ve HAKEMLER

Prof. Dr. Sümer ATASOY
Prof. Dr. Demet BİNAN
Prof. Dr. Turan EFE
Prof. Dr. Sevgi LÖKÇE
Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Ayla SEVİM
Prof. Dr. Baha TANMAN
Prof. Dr. Elif Tül TULUNAY
Prof. Dr. Asnu Bilban YALÇIN SAKEL

Doç. Dr. Bekir ESKİCİ
Doç. Dr. R. Eser GÜLTEKİN
Doç. Dr. Mustafa ÖZER
Doç. Dr. Sacit PEKAK

Yrd. Doç. Dr. A. Vefa ÇOBANOĞLU
Aksel TİBET

WEB TASARIM GRAFİK: Selçuk ÖZTÜRK Eren KISA ve Selda ÖZTÜRK

İLETİŞİM

Dr. Kemal Akgüder cad. Nu: 22 Deniz Apt. D.12 Bostancı / İSTANBUL
Fax : 0 216 410 24 90
E-posta: masrop@gmail.com, masrop@masrop.com
Çevrimiçi: www.masrop.com

ÖNSÖZ

KÜLLÜOBA KAZILARI VE BATI ANADOLU TUNÇ ÇAĞLARI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

“Eskişehir bölgesinde gerçek anlamda ilk bilimsel Tarihöncesi Dönem araştırmalarını başlatan merhum Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann’ın Anısına...”

Seyitgazi (Eskişehir) yakınlarında yer alan Küllüoba’da kazılar, başkanlığında 1996 yılından bu yana kesintisiz sürdürülmektedir. Yüzey araştırmalarımız sırasında yüzeyinden topladığımız malzemenin ışığında, bu höyükte kazıların başlatılmasının nedenlerini dört ana başlık altında toplayabiliriz:

1. Demircihüyük stratigrafisinde temsil edilmeyen İlk Tunç Çağı’na Geçiş Evresi ve İTÇ III dönemlerinin araştırılması ve böylece Eskişehir bölgesinin güvenilir bir İTÇ kronolojisinin saptanması.
2. Bugüne kadar prehistorik dönemler açısından elle tutulur bir araştırma yapılmamış olan ve ayrı bir çanak çömlek grubunun yayılım alanını oluşturan Yukarı Sakarya Ovaları’nın İlk Tunç Çağı’ndaki kültürel gelişiminin ortaya konulması.
3. İTÇ III döneminde Troas ve Suriye-Kilikya bölgeleri arasındaki ilişkilerin iç batı Anadolu ve dolayısıyla Eskişehir ovaları üzerinden gerçekleştiğine dair yeni kanıtlar elde etmek.
4. Geç İTÇ III veya diğer bir deyişle, Orta Tunç Çağı’na Geçiş Dönemi’nin Eskişehir bölgesinde araştırılması.

Küllüoba Kazıları ile ilişkili olarak bugüne kadar yayınlanan makaleler –ki bunların bazıları oldukça kapsamlıdır- bu hedeflere ulaşmada daha şimdiden önemli adımlar atıldığını açıkça ortaya koyar. Hemen hemen başından itibaren bu kazılarda görev alan Murat Türkteki, Deniz Sarı ve Erkan Fidan; danışmanlığında, konuları doğrudan veya kısmen Küllüoba kazıları ile ilişkili olan doktora tezlerini 2011 yılında tamamlamışlardır.

Erkan Fidan Küllüoba mimarisini ve bu mimarinin İlk Tunç Çağı’nda batı Anadolu ve Ege Dünyası içindeki yerini incelemiştir. Murat Türkteki ise Küllüoba kazıları ışığında, çark yapımı çanak çömleğin batı ve orta Anadolu’da ortaya çıkışı ve yayılımını incelemiştir. Deniz Sarı da İlk

ve Orta Tunç Çağları'nda Batı ve Orta Anadolu'nun kültürel ve siyasal gelişimini hazırlamıştır. Höyüğün Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi üzerinde Fatma Şahin tarafından yapılan doktora çalışması ise halen devam etmektedir.

Bu arada, tamamlanmış olan doktora tezlerinin yayınlanmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda söz konusu tezler kısaltılarak daha kompakt bir hale getirilmiştir. Okuyucuya kolaylık sağlayacağı noktasından hareketle de bu makalelerin bir arada yayınlanmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Diğer taraftan, Küllüoba'nın faunası üzerine araştırmalar yapan Can Y. Gündem de bu yayına makalesi ile katkıda bulunmuştur. Daha sonra da çevrimiçi (online) yayın için MASROP (Mimarlar, Arkeologlar, Sanat Tarihçiler ve Restoratörler Ortak Platformu) ile anlaşmaya varılmıştır. Bu vesileyle, burada makaleleri yayınlanan yazarlara ve yayını gerçekleştiren MASROP yetkililerine ve özellikle Daniş Baykan'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu yayın kapsamında, Küllüoba mimarisi ve bazı buluntu grupları daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve komşu ve uzak bölgelerle de karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu şekilde yukarıda sıralanan hedeflere ulaşma yolunda daha somut veriler elde edilmiştir. İlk ve Orta Tunç Çağları'nda Orta ve Batı Anadolu'da söz konusu olan Kültür bölgeleri ve çanak çömlek grupları da yeni araştırmaların ışığında yeniden değerlendirilmiş ve bunların sınırları daha ayrıntılı olarak saptanabilmiştir.

Bu yayının, Eskişehir bölgesinde ve batı Anadolu genelinde Tunç Çağları ile ilgili gelecekte yapılacak araştırmalara ışık tutması dileğiyle...

Prof. Dr. Turan Efe
Bilecik, Mayıs 2012

PREFACE

THE KÜLLÜOBA EXCAVATIONS AND STUDIES ON THE WESTERN ANATOLIAN BRONZE AGES

“To the memory of late prof. Dr. Manfred Osman Korfmann who initiated, in the real sense, the first scientific prehistoric researches in the Eskişehir region...”

The excavations at Küllüoba located near Seyitgazi (Eskişehir) have been carrying out under the my auspices every single year since 1996. In the light of the material collected from its surface, we can sum up the reasons of why initiating excavations at this mound under four headings:

1. Investigation of the “Period Transitional into the EBA” and EBA III period which are lacking in the Demircihüyük sequence and thus, establishment of a more reliable EBA chronology of the Eskişehir region.
2. Establishment of the EBA sequence of Upper Sakarya Plains in which no tangible investigation has so far been carried out.
3. Providing new clues on which the relations between the Troad and Syro-Cilicia regions in the EB III period were established over inland western Anatolia, in other words via Eskişehir plains.
4. Investigation of the late EB III (Transitinoal Period into the MBA) in the Eskişehir region.

The articles so far published on the Küllüoba excavations -some of which are quite comprehensive- clearly demonstrate that important steps have already been taken towards reaching these goals. Murat Türkteki, Deniz Sarı and Erkan Fidan who took part almost from the beginning on in these excavations finished their dissertations related completely or partially to the Küllüoba excavations in 2011.

Erkan Fidan studied the architecture of Küllüoba and its place in the EBA of western Anatolia and the Aegean World. Murat Türkteki’s thesis, on the other hand, deals with the early use and distribution of wheel-made pottery in west- and central Anatolia in light of the Küllüoba excavations. Deniz Sarı prepared cultural and political development of central and western Anatolia during the Early and Middle Bronze Ages.

The dissertation on the “Transitional Period into the MBA” of the mound, however, is still under preparation by Fatma Şahin.

Meanwhile, the completed dissertations have been shortened into a more compact form for publication. As a matter of convenience to the reader we decided to publish these articles together. On the other hand, Can Y. Gündem who is working on the fauna of Küllüoba contributed with his article as well. Finally, we came to an agreement with MASROP (Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Restorers) for the online publication of it. On this occasion, I extend my sincere thanks to the authors for their contributions and the authorities of MASROP, especially Daniş Baykan, for publishing.

In this publication, a more detailed study of the Küllüoba architecture and other material groups is presented and correlations are also made with the neighbouring regions and far distant areas. Thus, more concrete data have been provided in terms of reaching the goals listed above. Cultural regions and pottery groups which prevailed in Central -and West Anatolia during the Early and Middle Bronze Ages are re-evaluated in the light of current research and their borders have been more precisely determined.

I hope this publication will shed more light on the future investigations to be carried out in the Eskişehir region, as well as in entire western Anatolia...

Prof. Dr. Turan Efe

Bilecik, May 2012

İçindekiler

TURAN EFE

Önsöz: Küllüoba Kazıları ve Batı Anadolu Tunç Çağları Üzerine Yapılan Araştırmalar iii-iv

TURAN EFE

Preface: The Küllüoba Excavations and Studies on the Western Anatolian Bronze Agesv-vi

ERKAN FİDAN

Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisi 1-44

MURAT TÜRKTEKİ

Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı45-111

DENİZ SARI

İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi..... 112-249

CAN YÜMNİ GÜNDEM

The Subsistence Economy in Inland Northwestern Anatolia During the Chalcolithic and Early Bronze Age.....250-300

BATI VE ORTA ANADOLU'DA ÇARK YAPIMI ÇANAK ÇÖMLEĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILIMI¹

Murat Türkteki*

Anahtar Kelimeler: Çömlekçi çarkı, Batı Anadolu, İTÇ III, Küllüoba, Yalın Mal.

Key Words: Potter's Wheel, Western Anatolia, EBA III, Küllüoba, Plain Ware.

ABSTRACT

The chronology of the Early Bronze Age in Anatolia has not yet been fully established. The most important underlying reason for this is that wheelmade pottery, a key innovation which marked the beginning of the EBA III in western Anatolia, has not been discovered with common characteristics and with the same density on a specific horizon in the entire region. This complicated a reliable synchronisation of the local chronologies considerably. As a result of this, the western Anatolian and the Aegean chronologies could not be satisfactorily correlated.

So far, no noteworthy study has been made on the early use and distribution of the wheelmade pottery in western and central Anatolia. Within the framework of the thesis, the technology of this pottery and the distribution and local characteristics of its ware groups and forms are investigated and their significance is revealed, in a more concrete way, in the western Anatolian EBA chronology. In conclusion, the thesis examines the early distribution of the characteristic elements of the EBA III wheelmade pottery in the Anatolian peninsula, the reasons underlying it and its consequences.

The studies on the wheelmade pottery recovered at Küllüoba near Eskişehir indicated to us the gradual intensification of trade relations in the EB III between far-reaching areas. The thesis clearly demonstrates that the relations between Mesopotamia and the North Aegean (Troy) were established, not along the south Anatolian and Aegean coastline but, on

¹ Bu çalışma Prof.Dr. Turan Efe'nin danışmanlığında 2010 yılında tamamlamış olduğum doktora tezimin bir özeti niteliğindedir. Konunun fikir babası olan ve çalışmam sırasında desteğini esirgemeyen Prof.Dr. Turan Efe'ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

* Yrd.Doç.Dr. Murat Türkteki, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, murat.turkteki@bilecik.edu.tr

the contrary, over the land route, via inland western Anatolia. Thus, it has been clarified that certain cultural innovations were introduced to the Troad from inland northwestern Anatolia, due to the intensified trade relations. Consequently, the thesis emphasizes the need of dealing with the interrelations and interactions between western Anatolia and the Aegean in the EBA from a new perspective.

GİRİŞ

İdareci sınıfın ve şehirciliğin ortaya çıkması, giderek artan nüfusun şehirlerde toplanmaya başlaması, iş bölümünün artması ve ticaretin gelişmesi gibi etkenler giderek kurumsallaşan karmaşık (kompleks) toplumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak, ortaya çıkan ihtiyaçların ve talebin karşılanabilmesi için, bu durum insanoğlunu belli alanlarda seri üretime ve yeni teknolojiler geliştirmeye sevkederken belli uzmanlık alanlarının da doğmasına yol açmıştır. İşte Mezopotamya'da Obeyd sonlarında başlayan ve gerçek anlamda Uruk döneminde ortaya çıkan bu gelişmeler, birçok yeniliği beraberinde getirmiş ve bu kapsamda çömlekçi çarkının da icadına ve zamanla yoğun kullanımına yol açmıştır.

Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki kültürel gelişimin etkileri prehistorik dönemlerden itibaren öncelikle Anadolu'nun güneydoğu ve doğusunda (Malatya-Elazığ ovaları) hissedilir. Mezopotamya ile hemen hemen paralellik gösteren çark yapımı çanak çömlek, ilk defa Geç Uruk Döneminde bu iki bölgede görülür. Bu bölgelerin Anadolu yarımadası ile olan ilişkileri ise sınırlıdır. Mezopotamya ve K.Suriye etkilerinin Anadolu yarımadası içine ulaşmasını sağlayan en önemli güzergah Amuk-Islahiye bölgesidir. Dolayısıyla, çömlekçi çarkında çanak çömlek yapım tekniğinin Anadolu'ya bu hat üzerinden ulaşmış olması doğaldır.

Söz konusu etkileşim sayesinde Kilikya'da çömlekçi çarkının kullanımı, Mezopotamya ve K.Suriye'ninki ile paralellik gösterir. Bu teknolojinin Kilikya'dan Anadolu yarımadasının batısına ulaşması ise icadından yaklaşık 15 asır sonra gerçekleşmiştir. İlk aşamada, bir başka deyişle geç İTÇ II'de, iç kuzeybatı Anadolu'da doğu kökenli madeni aletlerin görülmesi, söz konusu bölgede Suriye-Kilikya etkilerinin² kendini hissettirmeye başladığının bir delilidir. Bir sonraki aşamada (İTÇ III başları) ilişkiler daha da yoğunlaşmış ve bu sefer Troya'ya kadar olan coğrafi bölgeyi de içine almıştır. İşte bu gelişmelere paralel

² Efe 2007:49.

olarak çömlekçi çarkı da Kilikya'dan Troya'ya kadar yayılmıştır. Bu dönemde bazı mal grupları ile depas, tankard ve tabak gibi batı Anadolu kökenli formlar da, Tarsus İTÇ IIIA evresinde görüldüğü gibi aksi yönde Kilikya'ya kadar ulaşmıştır. Hatta depas Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Tarsus'ta mimaride eşzamanlı olarak ortaya çıkan megaron planlı yapılar da batı Anadolu ile ilişkilere işaret eder. Karşılıklı ticarete dayalı olarak gelişen bu durum, batı Anadolu kültürünün diğer bir deyişle batı Anadolu uygarlığının³ etki alanının doğuya doğru genişlediğini gösterir. Bölgeler arası ilişkiler sonucunda ortaya çıkan bu gibi buluntular batı Anadolu ve Mezopotamya İTÇ kronolojilerinin karşılaştırılmasında büyük önem taşımaktadır.

Bilindiği üzere, Anadolu Yarımadası Mezopotamya ve Ege kronolojilerinin birbirleri ile karşılaştırılmasında çok önemli bir konuma sahiptir. Mezopotamya'da M.Ö. 3. binyıl'ın ilk yarısında kullanılmaya başlanan yazı, Anadolu'ya ancak M. Ö. 2.binyıl'ın başlarında ulaşmıştır. Dolayısıyla, arkeolojik malzeme yanında, yazılı belgelerin de yardımıyla iki bölgenin M.Ö. 2.binyıl kronolojileri daha sağlıklı karşılaştırılabilmektedir. İşte, M.Ö.3. Binyıl'da, yazının henüz kullanılmaması yanında, özellikle araştırma yetersizliğinden ve bölgesel kültürlerin egemen olmasından kaynaklanan nedenlerle, Anadolu Yarımadası'nın bugüne kadar güvenilir bir İTÇ kronolojisi henüz saptanamamıştır. Bölgeler arasında sağlam bir kronolojinin saptanması hiç kuşkusuz bölgelerin birbirleriyle ilişki içerisinde olduğu, kültürel benzerliklerin saptandığı, farklı bölgelerden ithal malzemenin yerel malzeme ile aynı evrelerde bir arada ele geçtiği, uzun ve sağlam stratigrafileri olan kazısı yapılmış merkezlerin araştırılmasına bağlıdır.

Kilikya bölgesinde Tarsus; Orta Anadolu'da Kültepe; Güneybatı Anadolu'da Karataş, Beycesultan, Batı Anadolu'da Limantepe; Kuzeybatı Anadolu'da ise Troya uzun zamandır bilinen, uzun ve sağlam stratigrafileri olan merkezlerdir. Ancak, bunların her biri farklı kültür bölgelerini temsil eden yerleşme yerleridir.

Kuşkusuz Troya kazıları hem uzun bir stratigrafiye sahip olduğundan, hem de bugüne kadar Kilikya haricinde Anadolu Yarımadası'nda en fazla Mezopotamya kökenli malzemenin ele geçtiği bir yerleşme olmasından dolayı, uzun yıllar Batı Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ilişkilerde anahtar yerleşme konumunda olmuş ve bölgeyle ilgili tüm kronolojik değerlendirmelerin dayanak noktasını oluşturmuştur. Coğrafi konumu itibarıyla, gerek Batı

³ Efe 2004:23, 24.

Anadolu ile gerekse K.Suriye ve Mezopotamya ile yakın ilişkiler içinde olduğu bilinen Tarsus-Gözlükule, Batı Anadolu İTÇ kronolojisi bağlamında diğer bir anahtar yerleşme özelliği taşımaktadır. Bu nedenle araştırmacılar, sağlam bir Batı Anadolu İTÇ kronolojisi için, öncelikle Tarsus ile Troya kronolojilerinin güvenilir bir şekilde çakıştırılabilmesi doğrultusunda büyük çaba sarfetmişlerdir. Özellikle çanak çömlek odaklı değerlendirmelerde, K.Suriye ve Kilikya'da çarkın Geç Kalkolitik dönemden itibaren kullanılması; Troya haricinde, batı ve orta Anadolu'da çömlekçi çarkının daha sonra ortaya çıktığı izlenimi edinilmesi; Troya'ya çömlekçi çarkının K.Suriye-Kilikya bölgesinden ancak deniz yoluyla ulaşmış olabileceği⁴ ve dolayısıyla çarkın zamanla Anadolu'nun iç kesimlerine yayılmış olduğu düşüncesi, araştırmacılar arasında en fazla kabul gören bir varsayım olmuştur. Şüphesiz Tarsus ile Troya ilişkilerinin ele alınmaya başlandığı yıllarda, İç batı Anadolu bölgesinde kazısı yapılmış merkezlerin olmayışı da bu görüşün şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda en önemli dayanak noktalarından birini Demircihüyük kazıları oluşturmuştur. Bazı bilim adamları burada ortaya çıkarılan İTÇ II malzemesinin Troya II ve III. Yerleşmelerle ile çağdaş olduğunu ileri sürmüşler ve bu değerlendirmenin sonucu olarak da çarkın iç Batı Anadolu'da daha geç ortaya çıktığı görüşüne varmışlardır. Bilindiği üzere Tarsus'ta yapılan kazılarda Batı Anadolu ile ilişkilerin bulunduğu dair kesin kanıtlar ele geçmiştir. Batı Anadolu kökenli buluntular olarak nitelenen omurgalı kaseler, tankard ve depas formları⁵ Tarsus'ta ilk kez İTÇ II sonundaki bir yangından sonra birdenbire ortaya çıkar. Mimari de de yine Megaron tipinde yapıların bulunması, bu dönemde Tarsus'un Batı Anadolu ile yoğun ilişkilerinin bir sonucu olmalıdır. Diğer yandan Troya'da ise bu ilişkilere paralel olarak çark yapımı çanak çömlek ilk kez IIc tabakasında ortaya çıkar⁶. Daha sonraki evrelerde ortaya çıkan Suriye şişeleri de yine bu ilişkilerin bir sonucudur⁷.

Bu bakış açısıyla ele alınan kronolojik karşılaştırmalarda; J. Mellaart Troya I ile Tarsus İTÇ I'in, Troya II'nin Tarsus İTÇ II ile çağdaş olduğunu,⁸ Mellink, Troya I'in Tarsus İTÇ II tabakasıyla, Troya II'nin ise Tarsus İTÇ III tabakasıyla çağdaş olduğunu ileri sürmüştür⁹. C.Renfrew ise Troya II ile Tarsus İTÇ III'ün çağdaşı olması gerektiğini savunmakla birlikte

⁴ Mellink 1993: 504; Mellink, M., 1986:139-187.

⁵ Goldman 1956: Lev.265-266.

⁶ Blegen et.al. 1950:205. Söz konusu tabak parçası , II c duvarının inşası sırasında, temel için açılmış çukura düşmüş olabilir: Blegen 1950:268. Dolayısıyla, Troya'da çarkın ilk olarak II c katında kullanıldığını varsayabiliriz.

⁷ Schliemann 1874: Lev.32:783, 49:1182,72:1647,82: 1737; Schliemann, H., 1881:442, no.408.

⁸ Mellaart 1958:406 vdd.

⁹ Mellink 1965:114-117, Mellink 1992:Tab. 3.

C-14 sonuçlarının Troya II ile Tarsus İTÇ II'nin çağdaş olduğuna işaret ettiğini belirtir¹⁰. Bu iki ana görüş ekseninde T.Efe ise Troya IIb-Tarsus Erken İTÇ III, Troya IV-Tarsus Geç İTÇ III eşleşmesini¹¹ kabul eder.

Kültürler arası ilişkiler bağlamında, Yarımada'nın orta kesiminde yer alan ve çevre bölgelere doğal ulaşım yolları ile bağlı olan İç Batı Anadolu, sağlam bir kronolojinin saptanması bağlamında büyük önem taşımaktadır. İşte, söz konusu bu bölgenin kuzeyinde yer alan ve son yıllarda kazılan Küllüoba'da kesintisiz ve güvenilir bir İTÇ stratigrafisinin saptanmış olması, bu bağlamda son derece önemlidir. Burada ayrıca ele geçirilen Suriye-Kilikya kökenli import malzeme bu yerleşmenin önemini bir kat daha artırmıştır.

Küllüoba

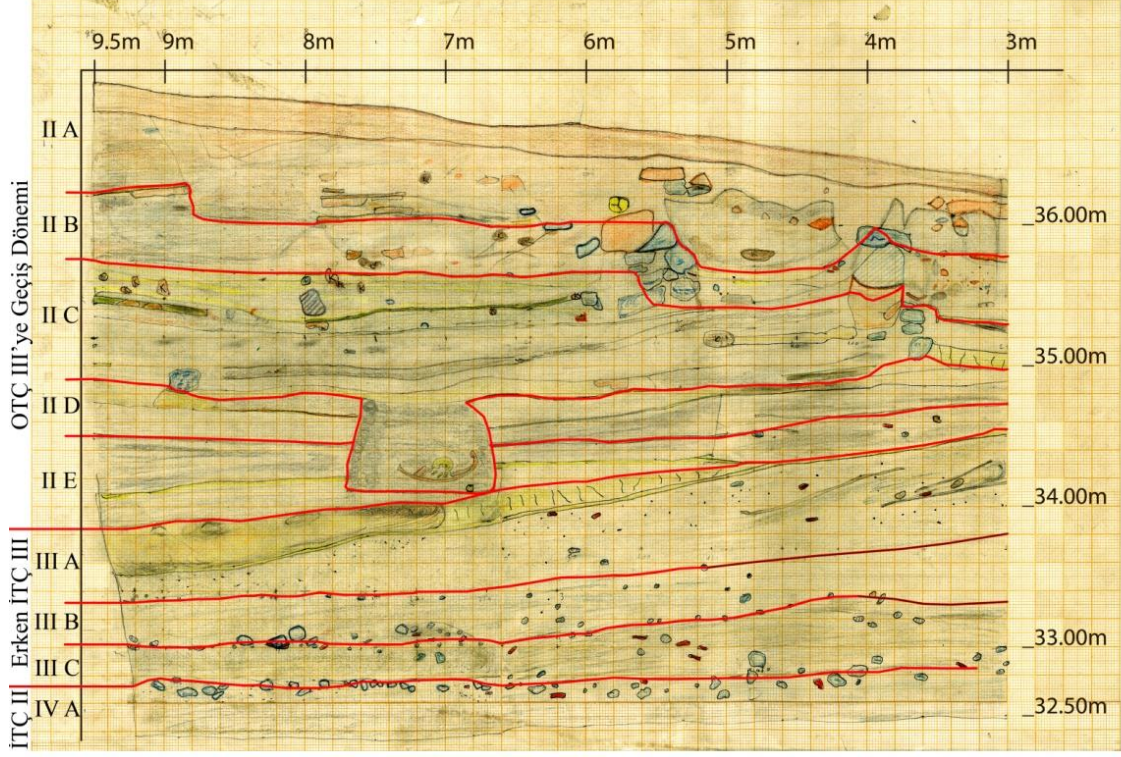
Eskişehir İli'nin güneydoğusunda Seyitgazi ilçesi sınırları içinde ve Yenikent köyüne 1300 m mesafede yer alan Küllüoba'da 1996 yılından bu yana kesintisiz olarak Turan Efe başkanlığında kazı çalışmaları sürdürülmektedir.

Batı ve Doğu koni olmak üzere iki koniden oluşan, kuzey-güney yönünde 150 m genişliğinde, doğu-batı yönünde ise 300 m uzunluğunda olan ve ova seviyesinden 10 m yükseklikteki höyükte, bugüne kadar Geç Kalkolitik dönemden Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne kadar hemen hemen kesintisiz tabakalanma saptanmıştır. Geç Kalkolitik ve İTÇ I dönemleri Batı Açmaları'nda, İTÇ II-III dönemleri ise Doğu kesimde araştırılmıştır (bkz. Tablo 3).

İTÇ III ve Orta Tunç Çağına Geçiş Dönemi höyüğün orta kesimindeki çukur alanda saptanabilmiştir. İTÇ II'de boş alana denk gelmesi sonucu, moloz birikiminin olmaması sebebiyle, burada bir çukurluk oluşmuştur. Bu durum, İTÇ III tabakalarının bu kesimde erozyona uğramadan korunmasını sağlamıştır.

¹⁰ Renfrew 1972:216-217.

¹¹ Efe 2007: Fig:18.

Resim 1: Z 19 Açması, doğu profilinin kuzey bölümü ve İTÇ III evreleri.

Resim 2: Z 19 Açması, doğu profili.

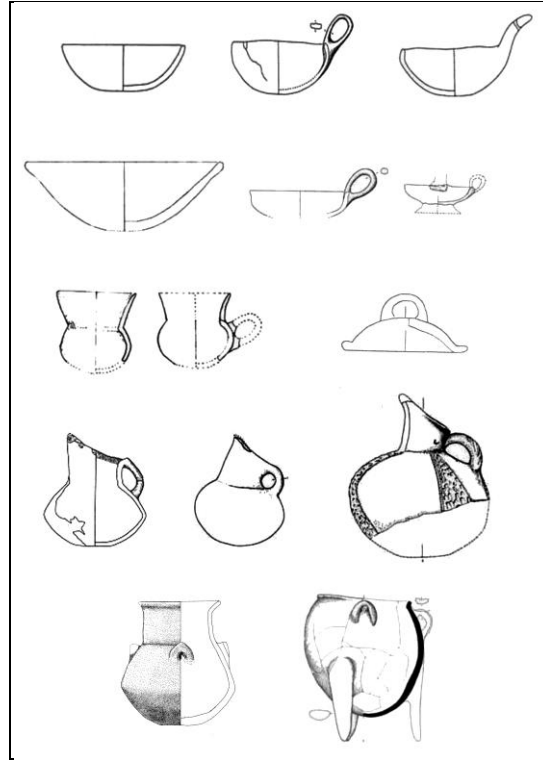
Dolayısıyla bu alana denk gelen AA 18, AA 19 ve Z 19 açmalarında sağlam bir İTÇ III stratigrafisi ortaya çıkarılmıştır (Res.2). Burada İTÇ II ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi katları arasında gayet belirgin olarak üç evreli bir erken İTÇ III dolgusu saptanmıştır. Bunlar eskiden yeniye doğru IIIC, IIIB ve III A olarak isimlendirilmiştir. Mimari ile bağlantılı olmayan bu tabakalar, birbirlerinden renk ve doku olarak farklı olduğu gibi yer yer küçük çakıl taşlı tabakalarla da ayrılmaktadır (Res.1). Malzeme bu tabakalara göre itinalı bir şekilde toplanabilmiştir.

Höyükte İTÇ III' e ait mimari kalıntılar ise hemen hemen sadece AD 18, AD 19, AE 18 ve AE 19 açmalarında ele geçmiştir. Ancak bu kesimdeki yoğun tahribatlar sebebiyle, yeterince anlaşılabilir mimari planlar ve stratigrafik malzeme ele geçirilememiştir. Burada saptanan üst üste üç mimari evre Z 19 açmalarında ortaya çıkarılan üç evreli İTÇ stratigrafisini doğrular niteliktedir.

	Küllüoba
MÖ.2100 (Geç İTÇ III)	↑ IIE
MÖ.2200	IIIA
MÖ.2300	IIIB
MÖ.2400	IIIC
MÖ.2450 (Erken İTÇ III)	IVA
Geç İTÇ II	↓

Tablo 1: Küllüoba İTÇ III tabakalanması.

Yerleşmede ele geçirilen çark yapımı çanak çömlek, ilk kez İTÇ III'e tarihlenen tabakalarda ortaya çıkmıştır¹². Ayrıca, geniş bir alana yayılmış olarak, içlerinde İTÇ III malzemesinin ele geçirildiği çok sayıda adak ve çöp çukuru kazılmıştır. Özellikle tüm veya tüme yakın kapların büyük bir kısmı, söz konusu bu adak çukurlarından gelmiştir. Bunlardan boyut olarak en büyüğü, höyüğün güney kesiminde AC 26 açmasında ortaya çıkarılmıştır. Çapı yaklaşık 5.0 m olan bu çukurda, diğer adak çukurlarında olduğu gibi göze çarpan en önemli özellik malzemenin ince nitelikli olmasıdır. Z 19 açmasından elde edilen stratigrafik veriler, adak çukurlarının bu üç ana evreden hangisine ait olduğunu, bazı durumlarda şüpheye yer vermeyecek şekilde saptamamızı sağlamıştır. Diğer taraftan, Küllüoba'da geleneksel çanak çömlekte İTÇ III başlarında ortaya çıkan yeniliklerin anlaşılır bir şekilde ortaya konulabilmesi için, burada İTÇ II'nin son evresi de ayrıca değerlendirilmiştir. Küllüoba'da Karataş ve Troya'da olduğu gibi İTÇ II'nin sonunda çanak çömlekte tankard formu ve üç ayaklı mutfak kapları ilk defa ortaya çıkar. Kase formları içerisinde içe doğru kıvrılan ağız kenarlı kaseler, S profilli kaseler görülür. Son evrede ise ilk defa çark yapımı tabakların da öncüsü olabilecek el yapımı tabaklar ortaya çıkar (Res.3).

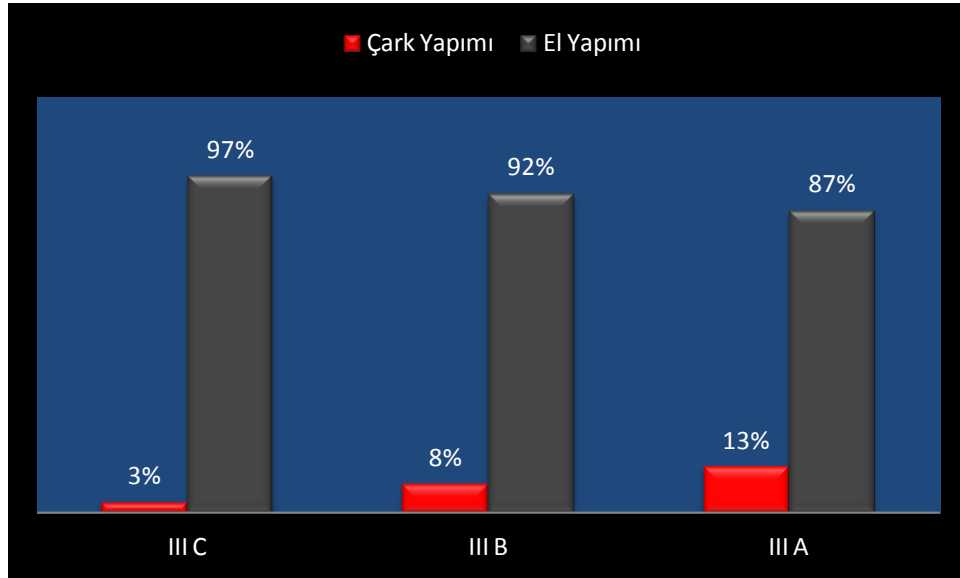

Resim 3: Küllüoba İTÇ II'nin son evresinde görülen karakteristik formlar
(Ölçeksizdir).

¹² Efe, T., 2007:Fig.18.

Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Küllüoba erken İTÇ III dönemi çark yapımı çanak çömleği üzerinde yapılan ayrıntılı çalışmada üç tabakadan ele geçirilen 10236 adet ağız ve gövdeye ait çanak çömlek parçası önce evrelere göre gruplandırılmıştır. Daha sonra el yapımı, olası çark yapımı ve çark yapımı olmak üzere üçe ayrılan söz konusu parçalar mal gruplarına göre kendi içlerinde sınıflandırılmıştır. Bu aşamada el yapımı parçaların formları anlaşılabilen örnekleri sayılarak istatistiğe eklenmiştir. Çark yapımı parçaların ise kendi içinde mal gruplarına göre ayrılmalarından sonra, formları saptanmış ve her bir parça hamur ve yüzey niteliklerine göre tanımlanmıştır.

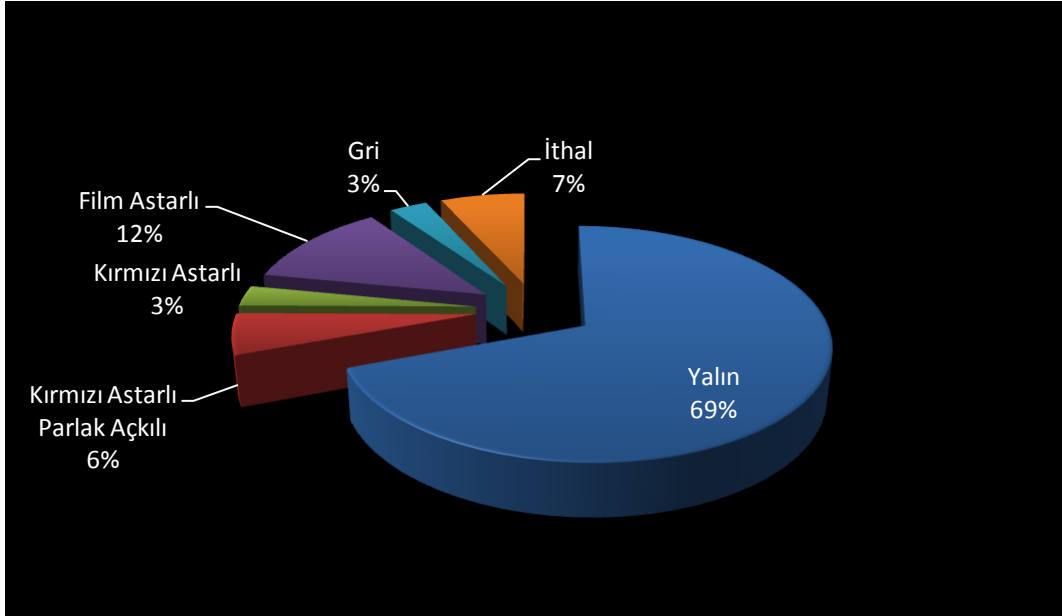
	III C	III B	III A
El Yapımı	2770	2196	4376
Çark Yapımı	72	195	627

Şekil 1: Küllüoba'da İTÇ III'te el ve çark yapımı çanak çömleğin evrelere göre dağılımı

Küllüoba'da çömlekçi çarkının III C evresinde ilk defa kullanılmasıyla birlikte form çeşitliliğinin giderek arttığı ve çömlekçi çarkının kullanımının III A evresine kadar oransal olarak artarak devam ettiği açık bir şekilde izlenebilmektedir (Şek.1).

İlk evrede % 3 civarında görülen çark yapımı çanak çömlek, III B evresinde % 8, İTÇ III'ün son evresi olan III A evresinde ise % 13 oranına ulaşmıştır. Bu durum çömlekçi çarkının kullanımının giderek yaygınlaştığını gösterse de kullanılan çanak çömleğin % 87 oranında halen el yapımı olması teknolojik gelişmenin bir anda benimsenmediğini göstermektedir.

Mal Grupları ve İstatiksel Değerlendirme

Yalın	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Gri	İthal
620	26	52	109	27	60

Şekil 2: Erken İTÇ III'te çark yapımı çanak çömlekte temsil edilen mal grupları.

Kırmızı Astarlı Mallar

Tanımı: Bu grup mal bej renkli ve orta derecede pekişmiş hamur küçük taşçık ve zaman zaman mika katkı içerir. Yüzey açık kırmızı ve kırmızının tonlarında, astarlı ve açıktır.

Özellikle İç batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı'nın başından itibaren ana mal grubunu oluşturan ve İTÇ III'te ise yerini giderek yeni mal gruplarına bırakan bu kırmızı astarlı ve açıktır grubun erken İTÇ III'te sadece % 3'ü çarkta yapılmıştır (Şek.2). Bu durum, söz konusu bu geleneksel mal grubunun katkı ve hamur özelliğinin çarkta şekillendirmeye müsait olmaması; hamurun iyi pekişmemiş olmasından dolayı, fırınlama aşamasında kayba yol açması; üretiminin daha uzun zaman alması gibi nedenlerden kaynaklanmış olabilir. Hatta, çark yapımı çanak çömlek sadece belli merkezlerde imal edilip oralardan dağıtılmış olabilir.

Kırmızı Astarlı Parlak Açıktır Mal/Red Coated Ware

Tanımı: Bej renkli, katkısız hamur son derece iyi pekişmiştir. Yüzey kırmızı, koyu kırmızı ve morumsu kırmızı tonlarında astarlı ve son derece parlak açıktır. Morumsu kırmızı renkli olan Afyon, Eskişehir ve Polatlı bölgelerinde çok tipiktir. Yüzeyde çoğunlukla dikey yönde açkı izleri vardır¹³. Küllüoba IV A'da ortaya çıkan ve "Proto-Red Coated" adını verdiğimiz malın söz konusu bu malın öncüsü olduğu anlaşılmaktadır¹⁴. İç Batı Anadolu'da ilk defa İTÇ III döneminde ortaya çıkan söz konusu mal grubu daha çok içe doğru kıvrılan dudaklı veya hafif omurgalı kase, tankard ve depas formları ile temsil edilir. Son derece kaliteli bu mal grubunda, özellikle kapalı formlarda ağız altında bant astar uygulaması son derece karakteristiktir. Kırmızı astarlı parlak açıktır mal grubu çömlekçi çarkına uygun hamur yapısına rağmen, özellikle astar ve açkı işlemi açısından zahmetli olması nedeniyle, daha çok depas gibi özel formların üretiminde kullanılmakla birlikte, kase formları ile de temsil edilir. Erken İTÇ III'te bu mal toplam olarak % 6 oranında görülmektedir (Şek. 2).

Yalın Mallar

Tanımı: Bej renkli, iyi ya da orta pekişmiş hamur, zaman zaman küçük taşçık içerir. Yüzey astar ya da açkı içermez.

İlk örnekleri Küllüoba IVA evresinde çok az sayıda el yapımı tabak formu ile birlikte ele geçen yalın mal grubu, İTÇ III'te çömlekçi çarkında üretilen formların karakteristik mal

¹³ Bu malın tanımı için bkz. Blegen 1950:221

¹⁴ Sarı, D., 2009: 92.

grubunu oluşturur. Çarkta şekillendirme esnasında su kullanılması nedeniyle bu mal astarsız ve açkısız olarak bırakılmıştır. Böylece herhangi bir ek yüzey işlemi uygulanmadan seri üretim yapılabilmıştır.

Elde yapılmış örnekleri de olmasına rağmen, yoğun olarak çark yapımı çanak çömlekle temsil edilen (% 69) bu mal grubunun (Şek.2) en tipik formu Troya A2 tabağıdır.

Film Astarlı Mallar/Wash Ware

Tanımı: Bej renkli, iyi pekişmiş hamur, çoğunlukla katkısızdır; bazen mika katkı içerir. Dış yüzeye kırmızı ya da kahverengi tonlarında, ince bir film tabakası şeklinde astar uygulanmıştır. Yüzey açkısızdır.

İlk defa İTÇ III'te görülen ve Mellaart tarafından *wash ware*¹⁵ olarak tanımlanan söz konusu mal grubu, çömlekçi çarkında en yoğun şekillendirilen ikinci mal grubudur. % 12 oranında temsil edilen bu mal grubunda tabak en yoğun olarak görülen formdur.

Gri Mallar

Tanımı: Hamur gri renkli, katkısız ve iyi pekişmiştir. Gri renkli yüzey astarlı ve iyi açkılıdır.

İlk defa İTÇ III'te ortaya çıkan bu mal grubu, Troya ve Tarsus'ta olduğu gibi Küllüoba'da da çok az oranda temsil edilir. Çömlekçi çarkında yapılmış parçalar depas ve tankard formlarına aittir. Bu mal grubu, Küllüoba'da Erken İTÇ III'te çömlekçi çarkında yapılmış mal grupları içinde % 3 oranında temsil edilmektedir (Şek.2).

İthal Mallar

Küllüoba'da "ithal mal" olarak adlandırılan çanak çömlek, daha çok yalın mal ile temsil edilir; ancak hamur, krem ya da açık bej renkli, kum katkılı, iyi pekişmiş olması ile yerel yalın mallardan ayrılır. Söz konusu malın kökeni bilinmese de daha çok Tarsus'ta ele geçirilen yalın mal ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

İthal olarak ele geçen diğer parçalar ise birer örnekle temsil edilir. Bunlardan biri *Smearred wash ware* olarak bilinen ve Tarsus, Amuk, Kinethöyük, Kültepe ve K.Suriye yerleşmelerinden de bilinen mal grubudur. Bu mal grubunda pembemsi bej renkli iyi pekişmiş

¹⁵ Lloyd- Mellaart 1962 :199. Burada Mellaart söz konusu uygulamanın çarkta yapılmış çanak çömlek üzerindeki çark izlerini gizlemek amacıyla açık kırmızı, devetüyü ya da kahverengi tonlarında ince astarla yıkandığını belirtmektedir.

hamur kullanılmıştır. Açık ya da koyu kahverengi astar yüzeye fırça ile sürülmüştür. Her ne kadar Beycesultan malzemesi içerisinde bu mala benzeyen “*eggshell ware*”¹⁶ ve “*wash ware*”¹⁷ ile bazı benzerlikler içerse de Küllüoba'daki örnekler kronolojik olarak daha erken olduğundan ithal *Smearred Wash Ware* ile daha yakın görünmektedir.

Küllüoba'da ele geçen diğer bir ithal malın ise hamuru yeşilimsi renkli, katkısız ve iyi pekişmiştir. K.Suriye ve Mezopotamya'da çömlekçi çarkının kullanımı ile beraber yaygınlaşan söz konusu mal “*plain ware*” olarak adlandırılmaktadır.

Tarsus, Amuk ve K.Suriye'de sadece Suriye şişelerinde görülen bir uygulama olan spiral açkı (*ring burnish*), Küllüoba'da şişeye ait olabilecek ithal bir gövde parçası üzerinde uygulanmıştır.

İthal mal gruplarının Küllüoba çark yapımı çanak çömleği içerisindeki genel oranı % 7 olarak saptanmıştır (Şek.2). III C evresinde oran olarak daha yüksek görünmekle birlikte sayısal olarak büyük artış ise İTÇ III'ün son evresi olan A evresinde gerçekleşmiştir.

Küllüoba'da yalın mal olarak adlandırılan astarsız ve açkısız mal grubu ilk kez IIIC evresinde ortaya çıkmış ve İTÇ III'te çömlekçi çarkında üretilen ana mal grubunu oluşturmuştur. Film astarlı mal ile temsil edilen çark yapımı çanak çömlek ise daha azdır. Film astar Mellaart'a göre özellikle kaplar üzerinde çömlekçi çarkına ait izleri gizlemek amacıyla kullanılmıştır¹⁸.

Küllüoba'da III B evresinde özellikle yalın malların kullanımında son derece belirgin bir artış gözlenmektedir. Çömlekçi çarkının bir önceki evreye göre daha çok kullanılması, bu duruma yol açmış olmalıdır. Ancak söz konusu mal grubu sadece çark yapımı çanak çömlek ile temsil edilir. Çömlekçi çarkının kullanımına paralel olarak bu malın el yapımı örneklerinde de artış gözlenir. Bu durum, yerleşmede ya da yakın bölgede çömlekçilikte farklı yöntemler kullanan ustaların benzer mal gruplarını kullandığı şeklinde yorumlanabilir. IIIB evresinde film astarlı mallar ikinci en yoğun kullanılan mal grubu olmasına rağmen, sayısal olarak önceki evreden farklı değildir.

Küllüoba'da erken İTÇ III'ün sonuna tarihlendirilen III A evresinde yalın malların oransal olarak da giderek arttığı saptanmıştır (% 73). İthal malların artışı ise son derece ilgi

¹⁶ Ibid:229.

¹⁷ Ibid:200.

¹⁸ Ibid:199.

çekicidir. Dönemin başında son derece az örnekle temsil edilen bu grupta artış bir önceki evrenin yaklaşık on katıdır. Bu durum İTÇ III'ün başlarından itibaren Kilikya ile başlayan ilişkilerin daha da yoğunlaştığının bir göstergesi olarak düşünülmelidir.

Tüm bu değerlendirmeler göz önüne alındığında, özellikle çömlekçi çarkının giderek daha fazla kullanılmasıyla birlikte, yalın malların da arttığı açıkça görülebilmektedir. Bu durum çömlekçi çarkının ilk ortaya çıkışında Mezopotamya'da ve K.Suriye'de görülen duruma oldukça benzemektedir. Özellikle yalın malın İTÇ III'ün başından itibaren çark yapımı mallar içerisinde hakim mal grubu oluşu çark yapımı çanak çömleğin çoğunlukla bej rengi ve tonlarında üretilmesine neden olmuştur.

Formlar ve İstatiksel Değerlendirme

Kaseler (Form 1)

Küllüoba'da tüm İTÇ III dönemi boyunca çark yapımı çanak çömlek içinde A2 tabaklarından sonra % 5 oranı ile en çok görülen form olan kaseler (Lev. 1/1-4; Lev.3/1-2; Lev.5/1-2), genellikle astarlı mal grupları ile temsil edilir. Bu nedenle söz konusu formun çark yapımı olup olmadığının anlaşılması son derece zordur. Film astarlı ya da yalın mal ile yapılmış kase formlarında yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan çark izleri görülebilirken, kırmızı astarlı mal ya da kırmızı astarlı parlak açkılı mal gruplarında bunun çıplak gözle saptanması ancak profilinin düzgünlüğü ya da sadece el ile hissedilebilen çark izleri sayesinde mümkün olabilir. Bunun anlaşılmasındaki bir diğer yöntem ise X-Radyografi yöntemidir¹⁹. Özellikle kırmızı astarlı parlak açkılı mal grubunda açkı son derece yoğun olduğundan parçanın üzerinde hiç iz görülmemektedir. Ancak Küllüoba'da ele geçen ve kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile yapılmış bir matara parçası bu konuda örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Söz konusu örneğin dış yüzeyi gayet itinalı bir şekilde astarlanmış ve açkılanmıştır. Formun kapalı olması sebebiyle, iç yüzey astarlanıp açkılanamamıştır; dolayısıyla bu yüzeyde çark izleri son derece net bir şekilde izlenebilmektedir (Res.4).

¹⁹ Berg 2008:1177-1188; Berg,I., 2009:137-173.

Resim 4: Kırmızı astarlı parlak açkılı olarak çarkta yapılmış Matara Biçimli Testiye ait gövde parçası

İTÇ III'te görülen kase formları içerisinde sadece düz kenarlı hafif omurgalı kaseler (Form 1b) (Lev. 1/2; Lev. 3/2; Lev.5/1), hafif içe doğru kıvrılan ağızlı kaseler (Form 1a) (Lev. 1/1; Lev. 3/1) ve S profilli kaselerin (Form 1c-1d) (Lev. 1/3-4; Lev.5/2) çömlekçi çarkında yapıldığı anlaşılmaktadır. S profilli kaseler ve içe doğru kıvrılan ağızlı kaseler İTÇ II'den devam eder. Hafif omurgalı kaseler ise İTÇ II'nin son evresi olan IVA evresinde ilk defa²⁰ görülür. Kaselerin % 38'i film astarlı mal ve yine % 38'i kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edilir. Gri mal'dan sadece iki parça ele geçirilmiştir ve bunların dudakları hafif dışa dönüktür. Söz konusu bu iki örnek daha çok D. French'in İznik-İnegöl yüzey araştırmalarında ele geçen kaseler ile benzerlik göstermektedir²¹ (Lev.1/3).

Düz kenarlı, hafif omurgalı kase formunun yakın benzerleri Tarsus'ta Batı Anadolu kökenli kırmızı astarlı mal grubu ile temsil edilir²². Ancak söz konusu örneklerin çark yapımı olduğuna dair bir bilgi yoktur.

²⁰ Sarı 2009:93, Fig.10:1.

²¹ French 1967:Fig. 8/20;18/28.

²² Goldman 1956: 264:400-402, 405;354:G;355:401.

Tabaklar (Form 2)

Küllüoba'da tabak formu iki ayrı tipte sınıflandırılmıştır. Bunlardan çark yapımı formlar içerisinde en yoğun olarak görüleni A2 tabağı olarak adlandırılan formdur²³.

Troya A1 Tabakları (Form 2a) (Lev.6/3): A2 tabaklarından farklı olarak söz konusu formun örnekleri genellikle kırmızı astarlı ve zaman zaman açkılıdır. İlk defa İTÇ III'te görülen bu formun el yapımı örnekleri de ele geçmiştir. Tüm İTÇ III boyunca çark yapımı çanak çömlek içerisinde % 2 gibi düşük bir oranla temsil edilir. Burada en önemli etken oldukça büyük ve ince olan bu formun ufak parçalardan tanımlanmasının zorluğudur.

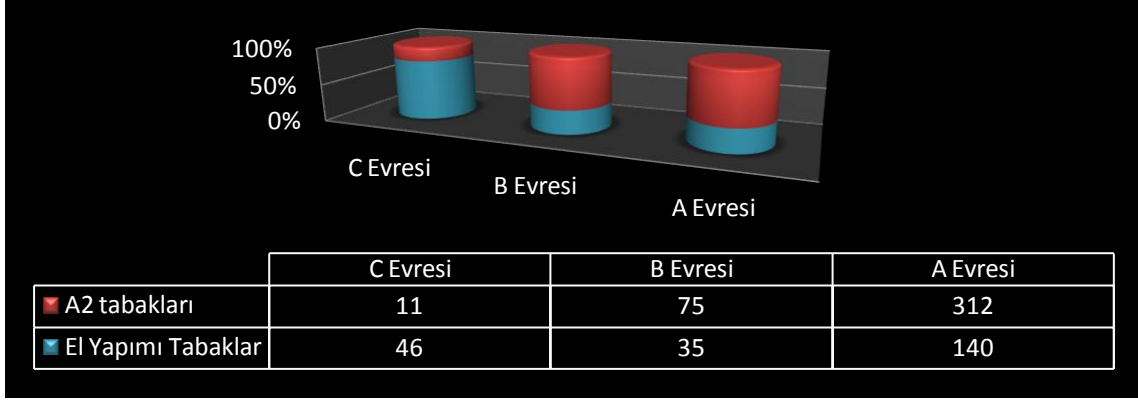
Troya A2 Tabakları (Form 2b) (Lev.2/3; Lev.3/3; Lev.6/1-2): Küllüoba'da çömlekçi çarkının çanak çömlekte kullanılmasıyla birlikte edinilen genel izlenim, daha önce elde yapılan formların yavaş yavaş çarkta üreilmeye başlandığı şeklindedir. Bu duruma en güzel örnek ilk el yapımı örnekleri IVA evresinde ele geçen ve III C evresinden itibaren çarkta üretilen A2 tabaklarıdır (Res.5).

Resim 5: Çark yapımı A2 tabağı

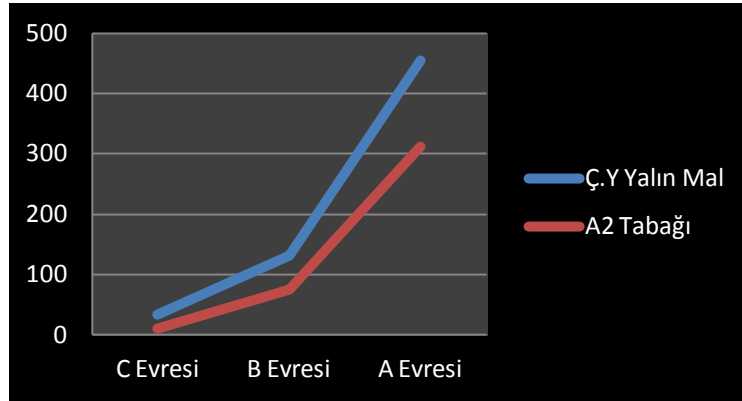
²³ Her ne kadar Blegen yayınında bunların IIb katına ait olduğunu bildirmiş olsa da (Blegen 1950:225, 256, 258, 260), son yapılan çalışmalar bunların şüpheli olduğunu göstermektedir: Frirdich 1997:111-258. Herseyden önce, bu tabak parçası, II c duvarının inşası sırasında, temel için açılmış çukura düşmüş olabilir: Blegen 1950:268. Dolayısıyla, Troya'da çarkın ilk olarak II c katında kullanıldığını varsayabiliriz.

El yapımı tabaklar III C evresinde % 81 oranında temsil edilmiştir, özellikle III B evresinde A2 tabaklarında ani bir artış dikkati çekmektedir ki bunların III A evresinde % 69 ile el yapımı tabakların yerini aldığı anlaşılmaktadır (Şek.3).

Şekil 3: Erken İTÇ III'te el ve çark yapımı A2 tabaklarının karşılaştırmalı oranları.

A2 tabaklarının büyük bir kısmı yalın mal ile temsil edilir; dolayısıyla, yalın malın artışı çark yapımı A2 tabaklarının artışı ile direkt bağlantılıdır (Şek.4).

	Ç.Y Yalın Mal	A2 Tabağı
IIIC Evresi	33	11
IIIB Evresi	132	75
IIIA Evresi	455	312

Şekil 4: Çark yapımı yalın mal ve A2 tabakları oranları.

Tüm İTÇ III boyunca çark yapımı çanak çömlek içerisinde en yoğun temsil edilen A2 formu, tüm evrelerde ortalama % 80 oranında temsil edilir (Şek.5).

A1 Tabağı	A2 Tabağı	Kase	Tankard	Depas	Çömlek	Matara Biçimli Gaga Ağızlı Testi	Amfora	Kadeh	Şişe
13	471	29	6	25	28	1	1	3	10

Şekil 5 : Erken İTÇ III'te çark yapımı formların dağılımı. (Tanımlanamayan formlar burada tablo dışında tutulmuştur)

Tankardlar (Form 3)

Küllüoba'da ilk defa İTÇ II'nin son evresinde görülen tankard formunun ilk çark yapımı örnekleri III B evresinde görülür (Lev.3/4). Tek ya da çift kulplu örnekleri ele geçmiş olan ve sayıca az olan bu formun ele geçen diğer parçalarının ağız parçaları olmasından dolayı da yoğunluğun hangi tipte olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. İTÇ III'ün en erken evresinde çark yapımı tankardın olmadığını ve en çok örneğin ise III A evresinden geldiğini söyleyebiliriz (Lev. 6/4). Ele geçen çift kulplu tankardın ise film astarlı mal, birkaç örneğin

ise gri mal ve kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edildiği saptanmıştır. Tankard tüm İTÇ III boyunca çark yapımı formlar içerisinde % 1 oranında temsil edilmektedir (Şek.5).

Depaslar (Form 4)

Depas (Lev.4/3; Lev.7/1-2) Küllüoba'da tüm erken İTÇ III boyunca çark yapımı formlar içerisinde % 4 oranında temsil edilir; ancak bu form daha ziyade el yapımı olarak kırmızı astarlı ve parlak açkılı mal grubu ile temsil edilir. Batı Anadolu'da Troya ile birlikte söz konusu formun en yoğun olarak görüldüğü Küllüoba'da incelenen toplam 9342 el yapımı çanak çömlek parçası içinde 130 parçanın kesin olarak depasa ait olduğu saptanabilmektedir.

Batı Anadolu'daki diğer yerleşmelerde zaman zaman tek örnekle temsil edildiği ya da hiç ele geçmediği düşünüldüğünde, günlük kullanıma yönelik olmayan böyle bir formun bu oranda ele geçmesi, bunun kökenini de İç Batı Anadolu'da aramız gerektiğini gösterir.

Depas formunun ele geçirilen parçaları içerisinde özellikle ağız parçalarından ya da kulp parçalarından çark yapımı olup olmadıkları anlaşılamamaktadır. Ağız kısmı genellikle sıvazlanmış olduğundan, bu kesime ait parçalar üzerinde, çarkın oluşturduğu izleri saptamak son derece zordur. Bu nedenle bazı çark yapımı örneklerin de el yapımı olarak değerlendirilmiş olması mümkündür.

Çark yapımı depaslar en fazla kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edilir (% 63). El yapımı depaslar için de geçerli olan bu durum, mal grubu bağlamında geleneğin devamı şeklinde yorumlanabilir. Törenlerde kullanıldığı tahmin edilen metal örneklerin taklidi olan bu formun kullanım amacına yönelik olarak çoğunlukla son derece itina ile astarlanmış, parlak açkılı ve iyi fırınlanmış olması doğaldır. Özellikle söz konusu mal grubunda, ağız altında bant astar (*rim slip*) uygulaması son derece karakteristiktir. Bu form % 17 oranında yalın mal ile de temsil edilmektedir.

Küllüoba'da kesin olarak depas olduğu tespit edilebilen örneklerde, özellikle düz dipli örneklerin tamamının çark yapımı olduğu saptanmıştır. Buna göre çömlekçi çarkının form üzerindeki en büyük etkisi dip kısmının düz olarak yapılmış olmasıdır (Form 4a). Bu durum depas formunun kullanım sırasında ayakta durmasını sağlamaktan çok, çarkta üretimin zorunlu bir sonucu olsa gerektir. Ancak bununla birlikte çarkta yapılmış olan yuvarlatılmış dipli örnekler de ele geçmiştir (Form 4b).

Çömlekler (Form 5)

Çömlekçi çarkının kullanılmasıyla birlikte, çömlek formundaki (Lev. 2/1-2; Lev. 4/1-2; Lev. 5/3-4; Lev. 7/3; Lev. 8/1) genel görünüm daha yuvarlak hatlı ve küresel gövdeli çömleklerin (Form 5a) ortaya çıktığı şeklindedir. Burada dikkat çekici en önemli husus, en erken evre olan IIIC evresinde sadece 2 örnek ile temsil edilen söz konusu formun IIIB ve IIIA evrelerinde artış göstermesidir. Bunda en önemli etken kuşkusuz daha yavaş dönen bir çarkta kapalı formların yapılmasının zorluğu ve ustalıktaki gelişimdir. Çömlek formu tüm erken İTÇ III boyunca çark yapımı çanak çömlek içinde % 5 oranında temsil edilir (Şek.5).

Mal gruplarında ise çömlekçi çarkının kullanımına paralel olarak ortaya çıkan yalın mallar, bu formda % 61 oranıyla ilk sırayı alırken, film astarlı mallar ise % 14 ile ikinci en çok görülen mal grubudur. Bölgenin geleneksel mal grubu olan kırmızı astarlı ve kırmızı astarlı parlak açkılı mallar ise tercih edilmemiştir.

Form tiplerinde ise özellikle III B ve III A evresi ele alındığında kısa boyunlu ve dışa açılan ağızlı küresel gövdeli çömlekler ve dar boyunlu çömleklerin (Form 5b) çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Diğer çömlek tipleri ise elde yapılmaya devam etmektedir.

Ele geçen örneklerden bazıları özellikle büyük boyutlu formların çömlekçi çarkında yapılışı konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bunlarda birisinde özellikle ağız kısmından boyuna kadar olan kesimde ince ve sık çark izleri görülmektedir. Ancak boyundan sonraki kesimde çark izi iç yüzeyde görülememektedir. Bu durum ağızdan boyuna kadar olan kesimin çarkta şekillendirildiğini akla getirmektedir. Özellikle büyük boyutlularda, çömlek çarkta tek seferde şekillendirilememektedir. Ayrı olarak şekillendirilen ağız kısmı daha sonra gövdeye eklenmiştir. Bu durum, çömlekçi çarkının kendi kendine dönebilme hızının (*Rotating Kinetic Energy*) yetersizliğinden kaynaklanmış olmalıdır.

Gaga Ağızlı Testi (Form 6)

Küllüoba'da çark yapımı olduğu bilinen tek gaga ağızlı testi IIIA evresinden gelmektedir (Lev.8/2; Res. 7). Film astarlı mal ile temsil edilen bu örnekte, astarsız iç yüzeyin dip kısmında, kabın çarkta şekillendirilmesi esnasında kalıntılar oluşmuş ve bunlar düzeltilmeden bırakılmıştır. Dipten yukarı doğru çıkıldıkça tur olukları net bir şekilde görülür. Ancak orta kesimde gövdede hiç tur oluşu görülmez. Boyun kısmında ise tekrar tur olukları görülür. Ağız ve boyun kısımlarının kaba omuz kısmından birleştirildiğini gösteren

ek yeri iç yüzeyde belirgindir. Düz dipli bu örneğin dip ve boyun kısımlarının çömlekçi çarkında ayrı olarak şekillendirildiği anlaşılmaktadır.

Resim 7:Çarkta iki seferde yapılmış gaga ağızlı testi

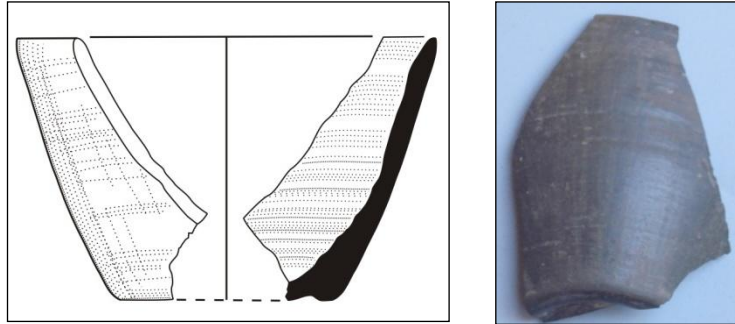
Kadehler (Form 7)

Benzerlerinin yine Kuzey Suriye'de görüldüğü kadeh formuna ait 3 örnek Küllüoba'da IIIA evresinde ele geçmiştir. Bunlardan tüm olarak ele geçmiş olan örnek Küllüoba'da ithal olarak görülen yalın bir mal grubuyla temsil edilir. Söz konusu örneğin dip kısmındaki dairesel ip izleri (Res.8), kabın çömlekçi çarkı dönerken kesildiğini göstermektedir.

Resim 8: Dibi iple kesilmiş kadeh

Gri mal ile temsil edilen bir diğer örnek ise yine çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Dip kısmında kabın tamamlanışından sonra dairesel bir oluk meydana getirilmiştir (Lev.9/1, Res.9) (Rova Tip III:1c)²⁴.

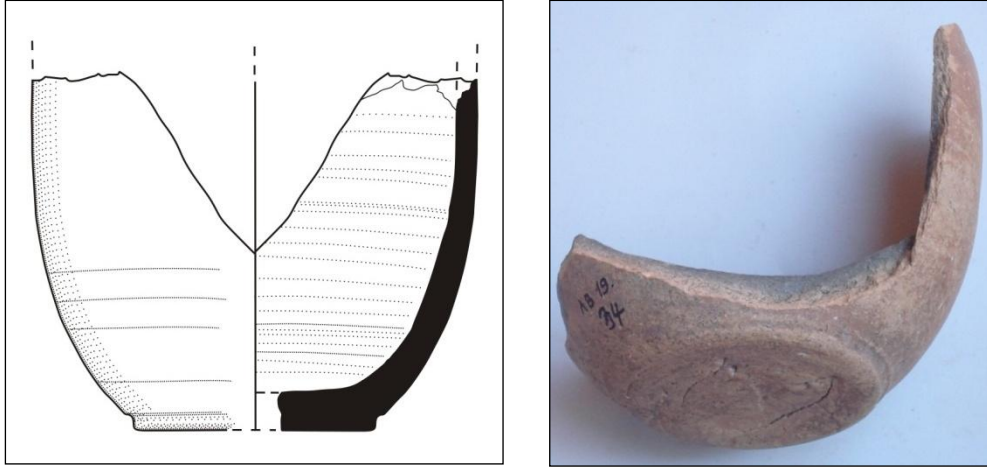

Resim 9: Dip kısmı ek düzeltme ile oluk şekline getirilmiş kadeh

İTÇ III' ait olup evresi belli olmayan üçüncü bir örnek ise film astarlı mal ile şekillendirilmiştir. Halka dipli bu örneğin de en yakın benzerleri Tell Brak'ın Akkad dönemi katlarından bilinmektedir (Res. 10) (Rova Tip II:10)²⁵.

²⁴ Rova 1991:Fig.39.

²⁵ Oates et.al. 2001:Fig.411:430. Söz konusu örnek MÖ. 2250-2150 aralığına tarihlenen M katında ele geçmiştir (bkz. Tab. 1). Rova 1991:Fig.38

Resim 10: Halka dipli kadeh örneği

Şişeler (Form 8)

Küllüoba'da ele geçen çark yapımı şişe formu -yaygın adıyla Suriye şişesi- güneydoğu ve Kuzey Suriye bölgeleri için çok karakteristiktir²⁶. Çark yapımı formların görüldüğü en erken evre olan III C evresinde hiç görülmeyen bu form ilk defa III B evresinde ortaya çıkar. Bu evrede 2 örnekle temsil edilen Suriye şişeleri III A evresinde ise % 2 oranında görülmektedir. Özellikle tüm olarak ele geçen örneklerin büyük bir kısmı alabastron biçimli (Form 8a) olup (Rova Tip I)²⁷ bunlar çoğunlukla adak çukurlarından gelmektedir. Tümü çömlekçi çarkında şekillendirilmiş olan bu örneklerin % 60'ı ithal mal ile temsil edilir. Bunun yanında ise taklit örnekler kırmızı astarlıdır.

Ele geçirilen ithal örneklerde görülen en önemli özellik, çömlekçi çarkından dolayı oluşan tur oluklarının son derece sık oluşudur. Küllüoba'da yerel mal gruplarıyla şekillendirilmiş hiçbir formda bu şekilde seri izlere rastlanmamıştır. Bunlardan biri IIIA evresine ait saman katkılı yalın bir mal grubuyla şekillendirilmiş olan Suriye Şişesidir (Lev. 9/2) (Rova Tip I:4a)²⁸. Söz konusu örneğin dip kısmının iç yüzeyinde yukarıya doğru çıkıntı yapar şekilde tur olukları son derece seri olarak görülmektedir. Burada çömlekçi çarkının dönüş hızının yüksekliği ve izlerdeki keskinlikten ise çömlekçinin eli dışında başka bir aletin de şekillendirmede kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dış yüzeyinde ise sıvazlama nedeniyle hiçbir

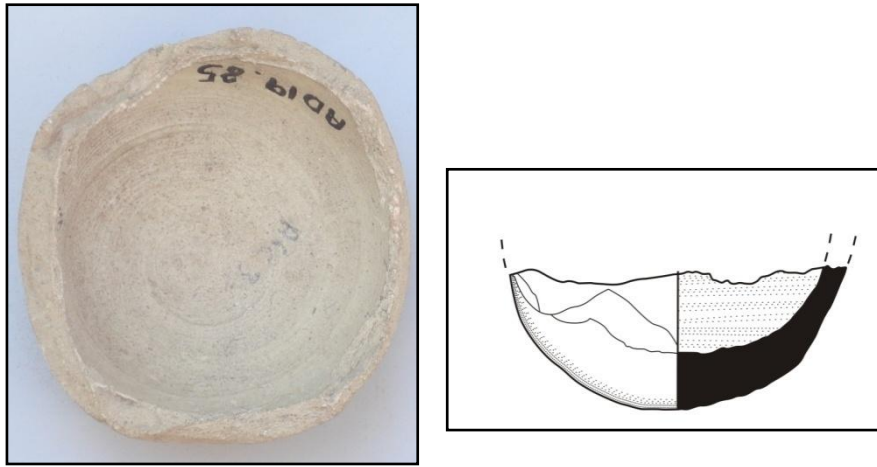
²⁶ Suriye şişelerinin Güneydoğu Anadolu ve K.Suriye'deki yayılımı için bkz. Kühne 1976:Harita 2 ; Kontani 1995:109-142 ve Kontani 1997.

²⁷ Rova 1991:Fig.47.

²⁸ Ibid.:Fig.47.

çark izi görülme-yen kabın dip kısmının dış yüzeyinde görülen açılma, bu kısmın düz olduğunu ve sonradan eklenen kil ile yuvarlatıldığını göstermektedir.

Yine ithal mal gruplarından olan, yeşilimsi gri hamur ile temsil edilen ve evresi tam olarak saptanamayan bir dip parçası (Res.11), Kuzey Suriye ile ilişkileri gösteren çok önemli bir parçadır. Söz konusu yeşilimsi gri hamur güneydoğu Anadolu ve K.Suriye'de çömlekçi çarkının kullanılmasıyla birlikte *plain ware*, *metallic ware* gibi adlarla anılan mal grubunun özelliklerini yansıtır.

Resim 11: Yeşilimsi hamurlu mal ile yapılmış Suriye şişesi dip kısmı

Bir diğer tip ise küresel gövdeli şişelerdir (Form 8b) (Rova Tip I:2)²⁹. Söz konusu forma ait gri mal ile temsil edilen tüm bir örnek yine Küllüoba İTÇ III A evresine aittir.

Suriye Şişesi formuna ait olduğunu düşündüğümüz ve yine ithal mal ile üretilmiş diğer bir örnek ise (Res.12) “*Spiral Burnished Dark Gray Clay*” olarak tanımlanan ve Kuzey Suriye’de Tell Brak’ta³⁰, Tell Chuera’da³¹, Kiş’ta³², Güney Doğu Anadolu’da Tilmen Höyük’te³³ Amuk J evresinde ve Kültepe³⁴, de görülen “*ring burnish*” li örneklerle gerek mal grubu ve gerekse bezeme yöntemi açısından benzer niteliktedir. Bu uygulama -Eskiyapar madeni Suriye şişesinden de anlaşıldığı üzere- imitasyonu daha gerçekçi kılmak amacıyla yapılmış olmalıdır.

²⁹ Rova 1991:abb.47.

³⁰ Oates 2001:Fig. 399:197-199, 203-206.

³¹ Kuhne 1976:abb.65, Lev. 7:7.

³² Ibid.:Lev. 42:4.

³³ Ibid.:Lev. 42:1.

³⁴ Özgüç 1986:45, 46, Fig. 3-15, 3-16.

Resim 12: *Ring Burnish* bezemeli olası Suriye şişesi parçası

Söz konusu parça üzerinde görülen spiral açkı, kabın çarkta dönmesi sırasında yapılmış olmalıdır.

Küllüoba'da ele geçen Suriye şişeleri içerisinde oval ve yuvarlak gövdeli alabastron şekilli Suriye şişelerinin yanı sıra diğer bir tip te hafif dışa açılan ağızlı ve uzun boyunludur (Form 8c). Bu tipe ait iki örnek de yine ithaldir (Rova Tip I:5)³⁵.

Yine çoğunlukla alabastron biçimli Suriye şişelerinde görülen çift dudak tipinin örnekleri Küllüoba'da ele geçmiştir (Rova Tip I:4)³⁶.

Amfora (Form 9)

Geç Kalkolitik'ten itibaren elde yapılmış olarak üretilen ve daha çok adak çukurlarından gelen bu boyunlu çömleğin, boyundan omuza inen karşılıklı iki kulbu vardır. Bu tip tüme yakın bir örnek Erken İTÇ III'ün ilk evresine aittir (Lev.2/4) (IIIC). Yerel yalın mal ile üretilmiş bu örnekte gövde ve omuz hizasında çark izleri yoğun olarak görülür. İç kısımda belirgin olan tur oluklarının negatifi dış yüzeyden de takip edilebilmektedir. Küllüoba'daki diğer örneklerin tüm olanları büyük olasılıkla Erken İTÇ III'ün son evrelerine (III B-III A) ait olup gövde sucuk ya da levha yöntemiyle şekillendirilmiştir; ağız kısmı ise çarkta şekillendirilip kaba eklenmiştir. Batı Anadolu kökenli formun çömlekçi çarkında yapılmasının diğer formlarda olduğu gibi formu ovalleştirdiği göze çarpmaktadır.

³⁵ Rova 1991:Fig.47

³⁶ Ibid.:Fig.47

Matara Biçimli Testi (Form 10)

Küllüoba'da bugüne kadar ele geçirilmiş tek matara biçimli testi örneği IIIA evresinden gelmektedir. Gövdeye ait olan bu parça özellikle yapım tekniklerinin anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Bu kabın gövdesi çömlekçi çarkında iki ayrı parça halinde şekillendirildikten sonra birleştirilmiş ve daha sonra da boyun kısmı eklenmiş olmalıdır. Özellikle parçanın astarlı ve iyi açkılı olması, dış yüzeyinden çark yapımı olmadığını düşündürse de iç yüzeydeki çark izleri, kabın çarkta şekillendirildiğinin kesin kanıtıdır. Kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edilen bu örnek, söz konusu mal ile yapılmış kase gibi diğer formlar içinde yapım tekniği açısından örnek teşkil etmektedir.

Kapak (Form 11)

Çark yapımı silindirik bir kapak parçası (Lev.9/3; Res. 13) Küllüoba'da IIIA evresinde ele geçirilmiştir. Dış yüzeyi astarlı ve iyi açkılı olduğundan geniş aralıklı tur olukları sadece iç yüzeyinde belirgindir. Yapım tekniği olarak omurgalı kase şeklinde yapılan bu form, çömlekçi çarkında tamamlandıktan sonra üstte kalan kısım düzeltilmiş ve sepet kulplar eklenmiştir.

Resim 13:Çark yapımı silindirik kapak parçası

Küllüoba Karşılaştırmalar ve Genel Değerlendirme

Küllüoba'da İTÇ II'den itibaren elde üretilen bazı kase formları İTÇ III'te çömlekçi çarkında da üretilmiştir. Bunlardan içe doğru kıvrılan ağız kenarlı kaseler (Form 1a) pek çok batı Anadolu yerleşmesinde ele geçmekle birlikte, bunların yayınlarda kesin olarak çömlekçi çarkında yapıldığına dair bir bilgi verilmemiştir. Söz konusu formun çarkta yapılmış

benzerleri Karataş³⁷, Aphrodisias,³⁸ Troya³⁹ ve Gordion'da⁴⁰ ele geçmiştir. Gordion'da kırmızı astarlı mal ile yapılmış bu örneklerin çark yapımı olabileceği gibi çarkta tamamlanmış ya da çarkta yapıp elde tamamlanmış olabilecekleri bildirilmiştir⁴¹. Buna dayanılarak Polatlı'da⁴² da ele geçirilen söz konusu forma ait örneklerin çark yapımı olması olasıdır.

S profilli sığ kase formlarının (Form 1c-1d) en yakın benzerleri D.French'in İznik-İnegöl yüzey araştırmalarında ele geçmiştir.⁴³ Troya'da da İTÇ III'ün başından itibaren görülen bu form çoğunlukla el yapımı örneklerden bilinmekle birlikte, Küllüoba örneklerine benzeyen ancak *red coated* mal ile yapılmış çark yapımı bir örnek de ele geçmiştir⁴⁴.

Küllüoba'da büyük olasılıkla çömlekçi çarkında üretildiği anlaşılan düz kenarlı, hafif omurgalı kase formunun (Form 1b) yakın benzerleri Troya'da A18 formu olarak sınıflandırılmıştır⁴⁵. Troya'da IIg evresinde bu forma ait ele geçen yalın örnekler söz konusu formun esasen çarkta yapıldığını göstermesi bakımından son derece önemlidir⁴⁶. Troya III. Yerleşme'de de ele geçen bu form, Tarsus'ta Batı Anadolu kökenli kırmızı astarlı mal grubu ile temsil edilir⁴⁷. Ancak bu örneklerin çark yapımı olduğuna dair bir bilgi yoktur.

Küllüoba'da çömlekçi çarkının kullanımı ile birlikte en yoğun olarak üretilen form olan ve yalın mal ile temsil edilen A2 tabakları (Form 2b) Kilikya'da Tarsus⁴⁸ ve Kinet Höyük⁴⁹'te ve kuzeybatı Anadolu'da ise Troya⁵⁰'da ve Kanlıgeçit⁵¹'te ele geçmiş olmakla birlikte, en yoğun olarak Troya ve Küllüoba'da saptanmıştır. Teknik bakımdan çömlekçi çarkında üretilmesi, diğer formlara göre daha basit olan A2 tabağı'nın Küllüoba'daki yerel yalın mal ile yapılmış örneklerinin birebir inceleme fırsatını bulduğum Troya örneklerinden daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Küllüoba örnekleri üzerinde özellikle kabın dış ve dip kısımlarında görülen tur izleri daha az ve geniş aralıktır. Bu izler Troya örneklerinde

³⁷ Eslick 2009:Lev.5:BL 43, BL 45, BL 46, BL 47.

³⁸ Joukowsky 1986: 566, Fig.407:5.

³⁹ Blegen, C., 1950: 227, 285:36.753, Fig.370a/A16, Fig.375:36.838, 37.1132, 36.650, 35.499, 35.569, 35.751, 36.837, Fig. 414:24.

⁴⁰ Gunter 1991:Fig.1/6, 7, Lev.11/10.

⁴¹ Ibid:9.

⁴² Lloyd-Gökçe, 1951:Fig.11:3.

⁴³ French 1967:Fig. 8/20;18/28.

⁴⁴ Blegen 1950:319, Fig.377:37.1133.

⁴⁵ Ibid:227, Fig.413.No.39; 376:35.498, 35.500, 35.551, 35.583.

⁴⁶ Ibid:339, 340.

⁴⁷ Goldman 1956, 264:400-402, 405;354:G;355:401.

⁴⁸ Ibid:265, Fig.412, 413, 417, 418.

⁴⁹ Gates 2005, Fig.4.

⁵⁰ Blegen 1950:372-375.

⁵¹ Bu bilgi Kazı Başkanı M. Özdoğan'dan alınmıştır.

ise ince ve oldukça sıktır. Bu durum Troya örneklerinden farklı olarak Küllüoba A2 tabaklarının daha yavaş dönen bir çarkta yapılmış olabileceği gibi bunun ustalık farkından da kaynaklanmış olması olasıdır. Küllüoba'da ele geçen ve ithal mal grubu içerisinde ele alınan daha sık dokulu hamurlu ve ince kum katkılı mal ile yapılmış örneklerde de söz konusu izler ince ve sıktır.

Kültepe⁵², ve Acmhöyük⁵³,te bulunanların ise ithal olduğu belirtilmiştir. Beycesultan örnekleri⁵⁴, ise yalın mal ile değil, kırmızı renkte film astarlı örnekler ile temsil edilir. Ayrıca söz konusu örneklerin ele geçtiği katlar da İTÇ III'ün geç evrelerine ait olmalıdır.

A2 formu Urla yakınlarındaki Limantepe⁵⁵,de çok az sayıda ele geçmiştir. Aynı şekilde Samos-Heraion⁵⁶ ve, Chios-Emborio'da⁵⁷ da birkaç örnekle temsil edilen bu form Yunanistan'da ise Lefkandi'de⁵⁸, çark yapımı çanak çömlek içerisinde oldukça yoğun olarak saptanmıştır. Bunun dışında ise Kiklad adalarından sadece Keos⁵⁹,ta *ithal* olarak sadece 6 parça ele geçirilmiştir. Bu durumda söz konusu formun kökeninin kuzey ya da içbatı Anadolu olması olasıdır.

Küllüoba'da İTÇ III'te çarkta yapılmış diğer bir tabak formu olan ve daha çok Troya'da ele geçmesinden dolayı Troya A1 tabağı (Form 2a) olarak bilinen formun benzerleri Troya dışında⁶⁰ Aphrodisias⁶¹ ve Karataş⁶²,ta ele geçmiştir. Ayrıca Eskişehir bölgesinden diğer bir astarlı bir örnek ise Çukurhisar'dan bilinmektedir⁶³.

Küllüoba'da ilk defa IVa evresinde görülen tankard formu (Form3), Troya'da da eşzamanlı olarak IIa katında ortaya çıkar⁶⁴. Söz konusu formun çift kuplu olanları ise Troya'da IId'den bilinmektedir. Bu örnekler de yine çömlekçi çarkının karakteristik malı olan yalın mal ile üretilmiştir⁶⁵. Ayrıca Kinet Höyük⁶⁶, Gedikli⁶⁷ Tarsus⁶⁸, Karataş⁶⁹,

⁵² Özgüç 1986:39, Fig.3-22;23, 24, 25, ill.3-14, 3-15.

⁵³ Öztan 1989:Fig.40.

⁵⁴ Lloyd-Mellaart 1962:190, Fig.P.46-6;203;P.47-1;208;P50-1, 2;212;P. 52-1, 2.

⁵⁵ Şahoğlu 2004):72.

⁵⁶ Milojevic 1961:45, Lev.29;no1-3;38;no;19-21, 24-25, 30;40, no;8;13-15, 21, 27;42 no.6;46;no;2, 4-6.

⁵⁷ Hood 1982:545, Fig.241, no.2438, 2439, 2526; 253.no.2612-2617;Lev.112, no.2613.

⁵⁸ Spencer 2007:306.

⁵⁹ Wilson 1999:91.

⁶⁰ Blegen 1950:224, 275, 296, 300, 320.

⁶¹ Joukowsky 1986:578-581, Fig.419/3, 12, 15, 18;584, Fig.423/2, 13.

⁶² Eslick 2009:Lev.48:KT 578

⁶³ Efe 1998:no.13.

⁶⁴ Blegen 1950:229.

⁶⁵ Ibid:Lev.380:36.740,36.743,35.746.

⁶⁶ Gates 2005:Fig.3.

Acemhöyük⁷⁰ ve Kültepe'de⁷¹ de çark yapımı çift kulplu tankardlar ele geçmiştir. Formun tek kulplu örnekleri Ege dünyasında oldukça yaygındır.

İTÇ III döneminde kazısı yapılmış yerleşmeler dışında gerek yüzey araştırmalarında, gerekse kaçak kazılar yoluyla müze envanterlerine giren pek çok depas örneği ele geçmiştir. Söz konusu depas formunun en yoğun ele geçtiği bölge olan Eskişehir bölgesi dışında depas formu K.Suriye'den Bulgaristan'a ve Ege'ye kadar yayılım alanı bulmuştur. Ancak söz konusu depasların büyük bir çoğunluğunun çark yapımı olup olmadığı yayınlarda belirtilmemektedir. Küllüoba'da çark yapımı olduğu tespit edilen depas formlarından (Form 4a-4b) özellikle düz dipli olanlarının Troya Ilg örnekleri ile benzeştiğini söylemek mümkündür⁷². Tarsus'ta ele geçen örneklerde de düz dip görülmektedir⁷³. Bunların dışında Polatlı'da ele geçen bir örnek⁷⁴ ve Karaoğlan depası da çark yapımı⁷⁵ benzeri depaslar arasında yer alır. W. Orthmann kazılarında Asarcık- Ilıca'da⁷⁶ ve Alacahöyük'te⁷⁷ ele geçen depas formları Küllüoba örneklerine oldukça yakındır. Küllüoba'da ele geçen Kuzeybatı Anadolu tipindeki depaslar haricinde, çark yapımı gri mal ile benzeşen bir örnek ise Bozüyük'te ele geçmiştir⁷⁸.

Ege'de ise oldukça az ele geçen depas formuna ait çark yapımı benzer örnekler Limantepe⁷⁹ ve Baklatepe'den⁸⁰ bilinmektedir.

Küllüoba'nın dışa açılan ağızlı, küresel gövdeli ve yatay kulplu çömleklerinin benzerleri Troya'da IId evresinden⁸¹ ve daha büyük boyutlu küresel gövdeli çömleklerinin ise benzerleri Troya'da IIf katından bilinmektedir⁸². Yine Küllüoba III A evresine ait, dışa açılan

⁶⁷ Duru 2006:Lev.86/7,120/3.

⁶⁸ Goldman 1956:265, Fig.472.

⁶⁹ Eslick 2009: 160,173, pl.9:JR 51, JR 52.

⁷⁰ Kontani 1997:99.

⁷¹ Özgüç 1986:46, Fig.3-31,3-32,3-33.

⁷² Blegen 1950:Lev.381.

⁷³ Goldman, H., 1956:356-484,495.

⁷⁴ Lloyd-Gökçe, 1951:Fig.10/24.

⁷⁵ Spanos, P., 1972:111.

⁷⁶ Orthmann 1966:27.

⁷⁷ Orthmann 1963:Lev. 49.11/103.

⁷⁸ Efe 1988:164, Lev.64:1.

⁷⁹ Şahoğlu 2004:Fig.6a.

⁸⁰ Erkanal-Özkan 2000:res.3.

⁸¹ Blegen 1950:Fig.398:36.371, 413:no.45.

⁸² Ibid.:307 tip C15, Lev.396:36.1152.

ağızlı, küresel gövdeli geniş boyunlu bir çömlek Troya IIg örnekleri ile benzeşmektedir⁸³. Ancak Troya'da bu tipteki örnekler el yapımıdır.

Batı Anadolu'da bugüne kadar hiçbir örneği tespit edilememiş olan Mezopotamya kökenli kadeh formlarından Küllüoba'da az da olsa ele geçmiştir (Form 7). dibi iple kesilmiş olan kadehin en yakın benzerleri Tell Chuera⁸⁴ ve Tell Brak'ta⁸⁵ Akkad dönemine ait evrelerden bilinmektedir (Rova III:2a)⁸⁶. Söz konusu Küllüoba örneğinin yakın bir benzeri ise Tarsus'ta ele geçirilmiştir⁸⁷.

Bir diğer dışa açılan ağızlı, dip kısmı oluklu kadehin benzer örnekleri ise Amuk I evresinden⁸⁸ bilinmektedir. Bu kabın form olarak benzerleri Tell Brak'ta da ele geçirilmiştir. Kadeh formu içerisinde yer alan halka dipli örneğin de en yakın benzerleri de Tell Brak'ın Akkad dönemi katlarından bilinmektedir (Rova Tip II:10)⁸⁹.

Bugüne kadar batı Anadolu'da çok az örnekle temsil edilen Suriye şişesi formu gerek ithal gerekse taklid örnekler ile birlikte en yoğun olarak K.Suriye ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde ele geçmiştir. Kilikya'da da bölgenin K.Suriye ilişkilerine paralel olarak görülen bu form -Troya haricinde- batı Anadolu'da en fazla Küllüoba'da saptanmıştır (Form 8). Küllüoba'da ele geçen alabastron biçimli şişelerin Anadolu'daki diğer benzerleri Kültepe⁹⁰, Acemhöyük⁹¹, Eskiyaşar⁹², ve Troya⁹³,dan bilinmektedir.

Küllüoba'da amfora olarak adlandırılan formun (Form 9) en yakın benzerleri Troya'da II. Yerleşme'den itibaren çarkta yapılmıştır. Bu örnekler (B6) ise ilk defa IId⁹⁴, IIf⁹⁵ ve IIg evresinde⁹⁶ ele geçmiştir.

⁸³ Ibid.:Lev.397, tip C12.

⁸⁴ Kuhne 1976:Fig.109-111; Lev.9:5,6.

⁸⁵ Oates 2001:Fig.411:430, 432.

⁸⁶ Rova 1991:abb.39

⁸⁷ Goldman 1956:Fig. 268/516.

⁸⁸ Braidwood 1960:408, 413.

⁸⁹ Oates et.al. 2001:Fig.411:430 Söz konusu örnek MÖ. 2250-2150 aralığına tarihlenen M katında ele geçmiştir (bkz. Tab. 1), Rova 1991:abb.38.

⁹⁰ Özgüç 1986:34;Fig.III:3.3, 3-6, 3-7;3-4, 3-5;35:3-6, 3-7, 3-8;37:Fig.3-10, 3-11, 3-12.

⁹¹ Öztan 1989:Fig.39.

⁹² Özgüç 1986:36.

⁹³ Blegen 1951:Lev.44:B5. Şişelerden Schliemann kazıları sırasında da ele geçirilmiştir: Schliemann, H., 1881: 606, No:1122,1124; 607, No:1129; 442 No:408-410.

⁹⁴ Blegen 1950:286, Fig.385:36.850, 36.846. Birinci örnek yonca ağızlıdır.

⁹⁵ Blegen 1950:Fig.383:36.862, 36.768, 37.1112.

⁹⁶ Ibid.:Fig.385:35.506;384:35.774, 35.576, 35.555, 37.1114.

Küllüoba'da çarkta yapılmış olarak tek örnekle temsil edilen matara biçimli gaga ağızlı testi formunun (Form 10) en yakın örnekleri batı Anadolu'da el yapımı olarak Karataş'ta VI:I evresinden⁹⁷, Troya⁹⁸'da IIf evresinden bilinmektedir. Troya örneği daha küresel gövdelidir, Karataş örneği ise oldukça yassıdır.

Küllüoba'da çark yapımı tek örnek ile temsil edilen silindirik kapak formunun (Form 11) benzerleri çark yapımı olarak Troya IId'den bilinmektedir.⁹⁹

Tüm bu benzerlikler Küllüoba'nın İTÇ III'te özellikle uzak bölgeler ile ilişkilerinin varlığını kanıtlar niteliktedir. Çömlekçi çarkının ortaya çıkışı ve yayılımı sürecinde kuşkusuz bu ilişkilerin rolü olmalıdır.

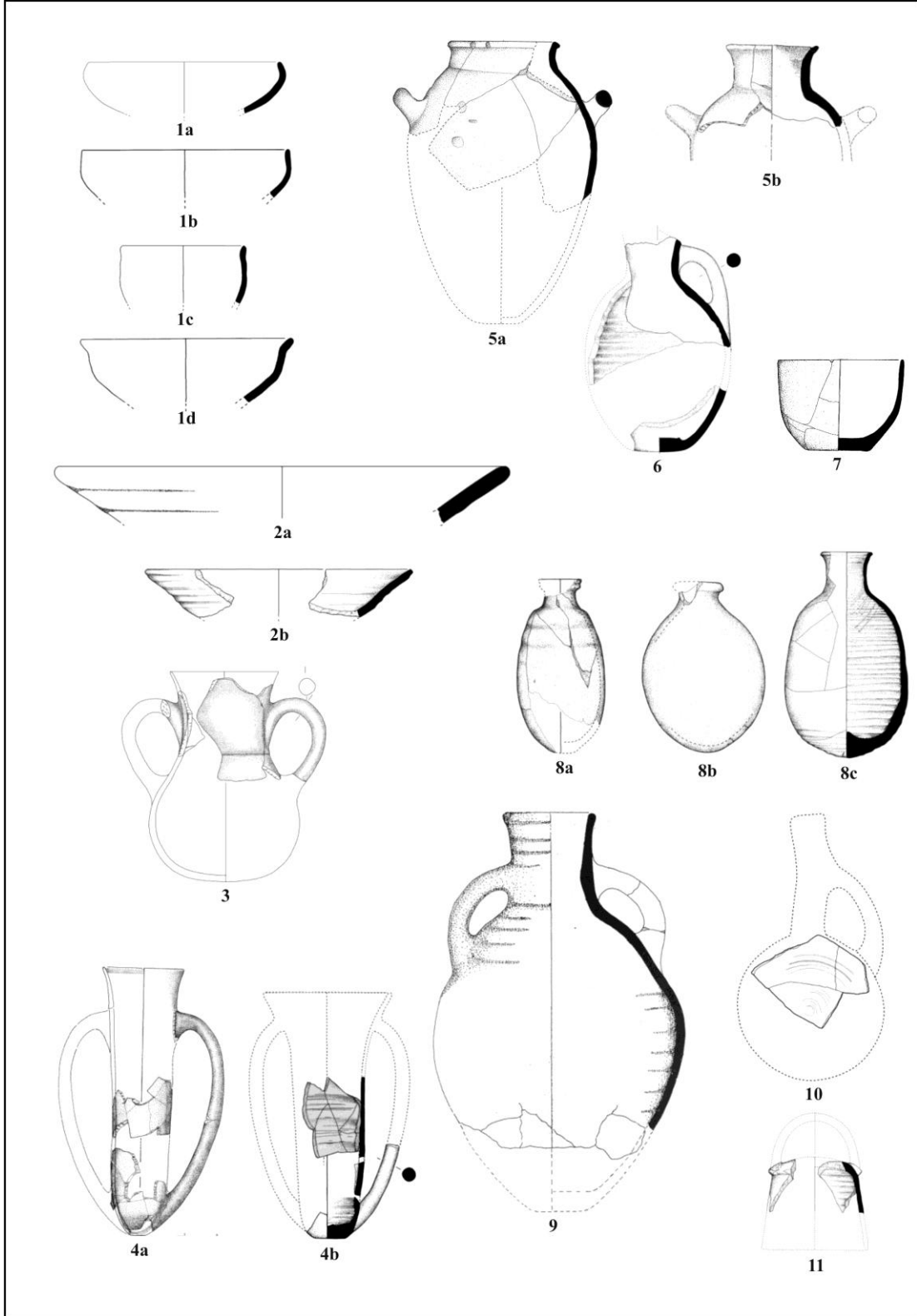
Küllüoba III C evresinde çömlekçi çarkının ortaya çıkış süreci Troya IIf-c ile benzer özellikler taşımaktadır. Küllüoba III B ve III A evreleri ise Troya IIg ve III ile çanak çömlek bağlamında hemen hemen paralel özellikler sergilemektedir. Yoğun olarak III B ve III A evresinde ele geçen K.Suriye kökenli ithal malzeme ise genel olarak Akkad dönemi başına tarihlenmektedir. C 14 sonuçları da bu durumu destekleyici niteliktedir¹⁰⁰. Söz konusu IIIC ve IIIA evrelerinin zaman aralığı kabaca MÖ 2450-2200 tarihleri arasına tarihlenebilir.

⁹⁷ Eslick 2009:Lev.55 ,e,f KA 424; Lev.51KA 424.

⁹⁸ Blegen 1951:Lev.386:36.665.

⁹⁹ Blegen 1950:Lev.370b, D3, D5;404:35.560, 405:37.996.

¹⁰⁰ Kalibrasyonu yapılmış C14 tarihleri III A evresi için MÖ. 2314-2197 aralığını vermektedir. İTÇ II'nin son evresi ise MÖ.2487 tarihinden hemen sonradır. Efe- Fidan 2008:Fig.8.

Resim 14: Küllüoba erken İTÇ III çark yapımı çanak çömlek formları.

	Küllüoba	Troya
MÖ.2100 (Geç İTÇ III)	↑ IIE	IV
MÖ.2200	IIIA	IIId ↑
MÖ.2300	IIIB	IIg ↑
MÖ.2400	IIIC	IIc
MÖ.2450 (Erken İTÇ III)	IVA	IIa-b
Geç İTÇ II	↓	↓

Tablo 2: Küllüoba ve Troya Karşılaştırmalı Stratigrafisi

Eskişehir Bölgesi'nde Küllüoba kazısı dışında erken İTÇ III'e tarihlenebilecek çark yapımı çanak çömleğin ele geçtiği diğer bazı yerleşmelerin de varlığı bilinmektedir. Bunlardan birisi Turan Efe tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Demircihüyük'ün 5 km doğusunda Eskişehir ovasını İznik-İnegöl ovalarına bağlayan güzergah üzerinde yer alan Çukurhisar'da ele geçmiştir. Burada toplanan malzeme içerisinde astarlı bir A1 tabağı dikkat çekicidir¹⁰¹. Küllüoba'da da astarlı örnekleri ele geçen bu tabak kırmızı astarlı olup oldukça geniş bir çapa sahiptir. Söz konusu tabağın yüzeyinde tur olukları açıkça görülebilmektedir.

Bu güzergah üzerinde yine T. Efe'nin yüzey araştırmalarından bilinen ve Demircihüyük'ün 5km kuzeyinde yer alan Aharköy'de de İTÇ III'e tarihlenen çark yapımı

¹⁰¹ Efe 1994a, no 13.

çanak çömlek ele geçmiştir¹⁰². Burada ele geçen örnekler içerisinde A2 formuna ait parçalar dikkat çekicidir¹⁰³. Bunlardan biri Kırmızımsı kahverengi astarlı ve açkılıdır; diğeri ise pembemsi film astarlı mal ile temsil edilir¹⁰⁴.

Eskişehir Ovası ile İznik-İnegöl ovaları arasında çark yapımı çanak çömleğin ele geçtiği diğeri bir merkez de Bozüyük'tür. A. Koerte tarafından 1895-1896 yıllarında kazılarının gerçekleştirildiği Bozüyük'te ele geçirilen çanak çömlek T. Efe tarafından tekrar incelenmiştir¹⁰⁵. İTÇ III'e ait çanak çömlek içinde çark yapımı depaslar da söz konusudur. Bunlardan erken İTÇ III'e ait olması gereken bir örnek koyu gri astarlı mal ile yapılmıştır¹⁰⁶. Kırmızı astarlı ve ağız kenarı altı bant astarlı (*Rim Slip*) diğeri bir örneğin de yüzeyinde çark izleri görüldüğü belirtilmiştir¹⁰⁷. Diğeri çark yapımı örnek ise daha çok Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine ait olabilecek tiptedir¹⁰⁸.

Eskişehir ovasını Kuzeybatı Anadolu'ya bağlayan İznik-İnegöl ovaları üzerinde D.French tarafından yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda İTÇ III yerleşmesi saptanmıştır¹⁰⁹.

Henüz sistemli arkeolojik kazılarla araştırılmamış olan İznik-İnegöl ovaları bugün için söz konusu gelişim hakkında yeterli bilgi sağlamamaktadır. Bununla birlikte İç batı Anadolu ile kuzeybatı Anadolu arasındaki ilişkilerin olasılıkla bu güzergah üzerinden gerçekleştiği öngörülebilir.

Kuzeybatı Anadolu'da *tournette*'in kullanımı iç batı Anadolu ile eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Troya'da da yine bu dönemin başında ortaya çıkan çark yapımı çanak çömlek, kullanılan mal grupları, üretilen formlar ve gelişim süreci açısından Küllüoba ile tamamen paralellik gösterir. Ancak Troya'da bu dönemin başlangıcı ile ilgili henüz ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle yine Küllüoba bu değerlendirmelerde anahtar konumundadır.

¹⁰² Efe 1994:10.

¹⁰³ Ibid.no 13.

¹⁰⁴ Ibid.:28.

¹⁰⁵ Efe 1988:164, Lev.64/1.

¹⁰⁶ Ibid.:164.

¹⁰⁷ Ibid.: Lev. 64/2.

¹⁰⁸ Ibid.:Lev. 64/6.

¹⁰⁹ D. French yüzey araştırmalarında çark yapımı A2 tabakları ele geçirdiğini belirtmektedir. Buna göre çark yapımı tabaklardan Afyon İlinin doğu kesiminde, Eskişehir Ovası ve İznik-İnegöl ovaları yanında, az da olsa Kütahya, Akhisar-Manisa bölgelerinde ele geçirmiştir: French 1969a: Fig.49.

Küllüoba'da İTÇ III'ün İlk evresinde % 3 oranında kullanılan söz konusu çark yapımı çanak çömlek, ilerleyen evrelerde artarak en son evrede % 13 oranına ulaşır. Söz konusu bu evrelerde çanak çömlek repertuarı da giderek genişler. Bazı çömlek formları ve amforalar da bu aşamada ayrı parçalar halinde çarkta çekilerek birbirine eklenmiştir. Bununla birlikte ilk defa K.Suriye kökenli Şişe ve bardak gibi ithal çark yapımı parçalar da görülür.

Kuşkusuz güzergah üzerindeki bu yerleşmeler dışında, batı Anadolu'da çömlekçi çarkının kullanıldığı başka yerleşmeler de mevcuttur. Bunlardan Elmalı ovasındaki Karataş-Semayük'te İTÇ II sonunda ve İTÇ III'ün başında bazı benzeri yenilikler ortaya çıkmakla birlikte, çark yapımı çanak çömlek yok denecek kadar azdır. Söz konusu yerleşme bu etkileri direkt olarak değil, iç batı Anadolu üzerinden almış olmalıdır. Bununla birlikte uzak bölgeler ile ilişkilerin daha da yoğunlaştığı sonraki evreler ise burada temsil edilmemektedir. Denizli'nin Çivril ilçesinde yer alan Beycesultan'da İTÇ III'ün erken evreleri büyük olasılıkla boşluğa denk geldiğinden, burada çömlekçi çarkının ilk kullanımı konusunda maalesef bilgi sahibi değiliz.

Batı Anadolu'da *tournette*'in kullanıldığı iç batı ve kuzeybatı bölgelerin ardından söz konusu teknoloji İTÇ III'te Trakya'ya ve Ege adaları üzerinden de Yunan Karası'na kadar ulaşmıştır. Özellikle Lefkandi yerleşmesinde ele geçirilen bu döneme ait çanak çömlek gelişim süreci ve *tournette*'in ortaya çıkış süreci batı Anadolu'nunki ile önemli benzerlikler içerir. Burada da çarkın kullanım oranı Troya ve Küllüoba'ninkine yakındır.

Bugüne kadar yapılan değerlendirmelerde zaman zaman en önemli husus gözden kaçmaktadır. Burada çömlekçi çarkının kullanımı ve yayılımı konusunda değerlendirilmesi gereken nokta, birkaç bazı çark yapımı çanak çömlek örneğinin değil, söz konusu teknolojinin değerlendirilmesinin gerekliliğidir. Aşağıdaki haritadan da anlaşılacağı üzere bu hususu en iyi ortaya koyan değerlendirme teknolojinin kullanım yoğunluğudur. Aşağıda görüldüğü gibi İlk Tunç Çağı'nda Mezopotamya'dan Kilikya'ya kadar olan kesimde çarkın kullanımı % 80- % 100 arasındadır. Orta ve Geç Uruk'tan İlk Tunç Çağı III'e kadar olan 1500 yıllık bu süreçte söz konusu teknolojinin yaygınlaşmış olması son derece doğaldır. Anadolu yarımadasına gelindiğinde ise bu oran erken İTÇ III'te % 10-20 aralığını geçmemektedir. Çark yapımı çanak çömleğin ele geçirildiği belirtilen diğer Anadolu İTÇ yerleşmelerinde ise bu oran aynı dönemde çoğu zaman % 1'in altında kalmaktadır (Harita 1).

Harita 1: Çömlekçi çarkının kullanım oranları.

Çömlekçi çarkının kullanım yoğunluğunun saptanabildiği yerleşmeler söz konusu yayılımın ana hattını da hemen hemen vermektedir. Bu hat, T. Efe tarafından 1980'li yıllardan bugüne savunula gelen "Büyük Kervan Yolu" tezini de destekleyici niteliktedir¹¹⁰. Aynı dönemde ilk kalaylı bakırın (bronz) Anadolu Yarımadası'ndaki yayılımı da bu hat ile uyuşmaktadır¹¹¹.

SONUÇ

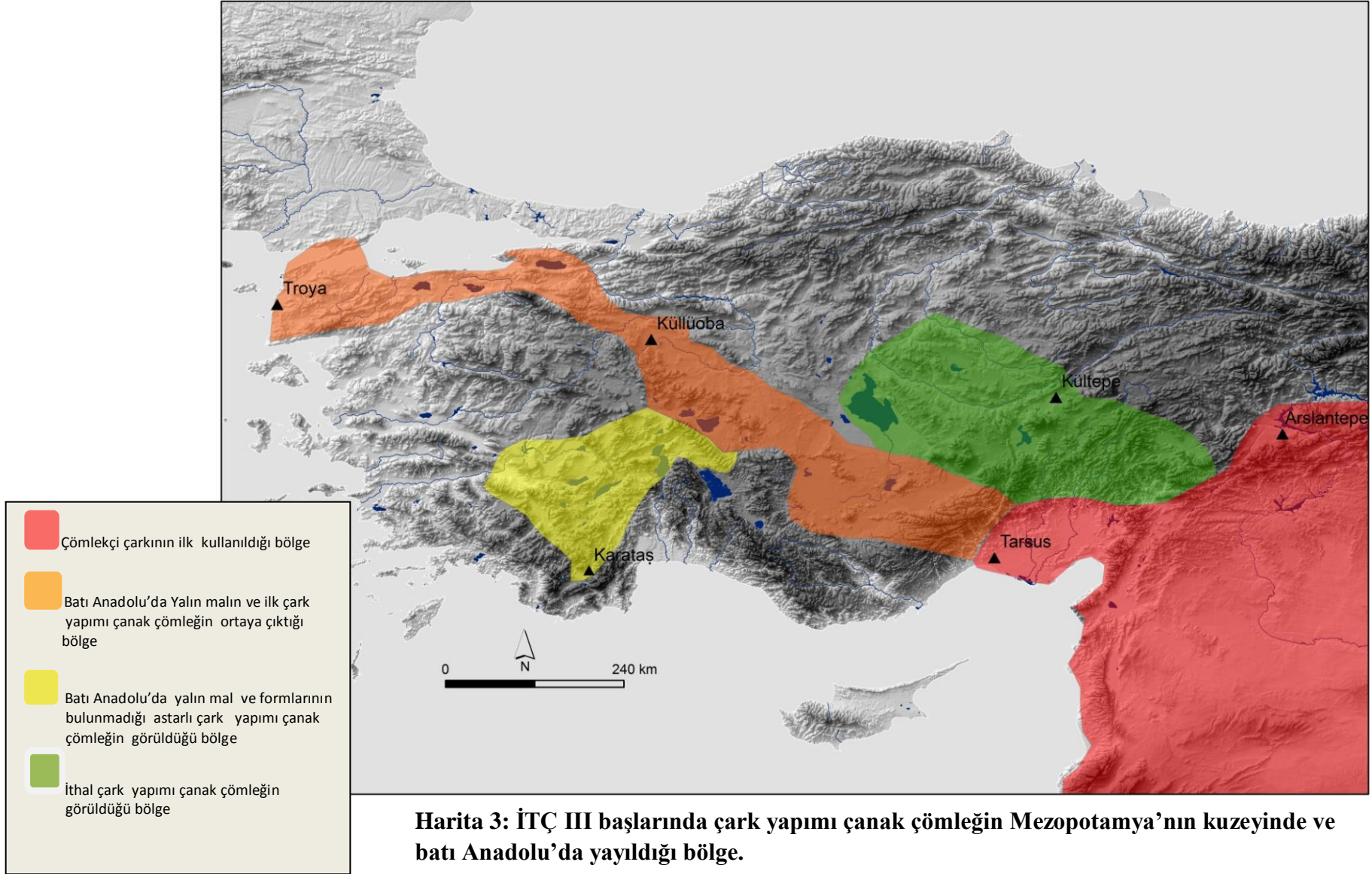
Aynen Mezopotamya'da olduğu gibi çarkın ilk kullanımını, batı Anadolu'da da M.Ö. 3.binyıl ortalarından itibaren mimaride kendini özellikle gelişkin yerleşim dokusu, anıtsal mimari ve dolayısıyla kamusal yapılar, sur sistemi gibi yeniliklerle belli eden şehirciliğin ortaya çıkışı ile ilişkilendirmek mümkündür. Bu durum Mezopotamya'da Geç Uruk döneminde yaşanan sürece oldukça benzemektedir. Dolayısıyla söz konusu yeni teknolojiyen yararlanmanın bir zorunluluk haline gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Mezopotamya'da yaşanan süreçten farklı olarak Anadolu'da her bölgede bu gelişmeyi açıkça izlemek mümkün değildir.

¹¹⁰ Efe 2007, 47 vdd.

¹¹¹ Pernicka 2001:409.

Harita 2: İTÇ II-Erken İTÇ III Troas, Bithynia-Frigya, Akşehir-Konya, Kilikya Kültür Bölgeleri

Bu bağlamda Kilikya bölgesi ile İTÇ II'den itibaren ilişkileri bulunan Orta Anadolu bölgesini batı Anadolu'dan farklı değerlendirmek gerekir. Kültepe ile ilgili olarak edinilen bilgiler, İTÇ II ve III'te bu yerleşmede ele geçirilen çark yapımı çanak çömleğin tamamının ithal olabileceğini göstermektedir. Yerli çanak çömleğin henüz çarkta üretilmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kültepe'de gerçek anlamda çark yapımı çanak çömlek üretiminin Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nde başladığını söyleyebiliriz¹¹². Kültepe'deki bu durum, Malatya-Elazığ ovalarında elde yapılmış Karaz çanak çömleği ile Mezopotamya kökenli çarkta yapılmış çanak çömleğin birlikte kullanılmış olması ile paralellik gösterir.

Orta ve Doğu Anadolu'da doğu-batı yönünde olduğu gibi, güney-kuzey yönünde de ilişkilerin olduğunu unutmamak gerekir. Bazı Karaz çanak çömlek form ve bezeme özelliklerinin Kızılırmak Kavsi içinde söz konusu olması, bunun önemli bir delilidir. Dolayısıyla her iki bölgede de çarkın belli bir süre daha kullanılmamasında, her iki bölge arasındaki ilişkiler ve aynı zamanda benzeri siyasi ve sosyal yapılanma rol oynamış olabilir. Çanak çömlekte görülen benzerlikler ele alındığında, Kültepe'nin batı Anadolu ile olan ilişkileri de açık bir şekilde görülmektedir. Ancak Orta Anadolu'nun kuzeyinde ve kuzeybatısında çark yapımı çanak çömleğin ve kuzey Suriye kökenli malzemenin ele geçmemiş olması nedeniyle, Kültepe'nin batı Anadolu ile olan ilişkilerini daha çok Konya ovası üzerinden sağlamış olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bununla birlikte Kilikya veya Kuzey Suriye kökenli buluntular az da olsa daha kuzeyde Alishar ve Eskiypar'da ele geçirilmiştir.

İTÇ III'te Polatlı-Ankara bölgesinde batı Anadolu ile ilişkilere işaret eden bulgular ele geçmişse de çarkta yapılmış çanak çömlek ve karakteristik formları –Troya tabakları, çömlekler ve amforalar- bugüne kadar ele geçirilememiştir. Polatlı'da kesin olarak çark yapımı olduğu belirtilen sadece bir adet çark yapımı kap ele geçirilmiştir, söz konusu örnek bir depastır¹¹³. Bölgede ele geçen az sayıda örnek ise ithal olabilir. Bu durum çömlekçi çarkının İTÇ III'ün başında bölgede yoğun olarak kullanılmadığını açıkça göstermektedir.

Konya-Akşehir ovalarına ait bilgilerimiz daha ziyade yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Konya-Karahöyük kazılarının sonuçları ise sadece kısa raporlar halinde yayınlandığından, bugün için bu bölgenin çanak çömlek silsilesi hakkında çok az bilgi sahibiyiz.

¹¹² Orthmann 1963:78(dipnot 232).

¹¹³ Lloyd-Gökçe 1951:Fig. 10/24.

Sultan dağları- Frigya yaylası hattının batısında kalan ve kabaca Göller bölgesi ile Kütahya, Uşak ve Denizli illerini içine alan iç batı Anadolu'da-yüzey araştırmaları ve özellikle Seyitömer kazılarının gösterdiğine göre- çömlekçi çarkının İTÇ III başlarında henüz yaygın bir şekilde kullanılmadığı, daha da önemlisi karakteristik olan çark yapımı yalın çanak çömleğin temsil edilmediği anlaşılmaktadır. Bölgede erken İTÇ III'te çark yapımı çanak çömleğin Yukarı Sakarya Ovaları, Frigya Yaylası ve Eskişehir Ovası'nda yoğunlaştığı, - özellikle Seyitömer, Gordion, Polatlı kazılarında anlaşıldığı üzere - Doğu Marmara-Troya güzergahı haricinde- buradan doğu ve batıya doğru gidildikçe çark kullanımının giderek azaldığı veya hiç kullanılmadığı anlaşılmaktadır (Harita 3).

Afyon bölgesinin kuzeyi ile Eskişehir ovaları arasındaki ilişkilerin sadece ovalar ve vadiler vasıtasıyla değil -Keçiçayırı kazılarında da anlaşıldığı üzere¹¹⁴- Frigya dağlık bölgesi üzerinden de sağlandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İTÇ III'te yerleşmelerin sayıca azaldığı ve belli bölgelerde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır¹¹⁵. İşte Eskişehir bölgesi söz konusu yoğunluğun arttığı bu ticaret yolu üzerinde yer alır. Bölgenin en uzun ve kesintisiz stratigrafisini veren Küllüoba'da saptanan çark yapımı çanak çömlek bu konuda önemli veriler sağlamıştır. Bu verilerden anlaşıldığı üzere, çömlekçi çarkının kullanıldığı ilk evrede Kilikya'dan esinlenilerek üretilmiş bir forma rastlanmamıştır. İlk çarkta yapılmış form olan Troya A2 tabağı daha çok Küllüoba'da bir önceki evreden itibaren kullanılmaya başlamış olan el yapımı tabak formunun çarkta yapılmış şekli olmalıdır. Ayrıca yine bu ilk evrede İTÇ II sonunda da kullanılan içe doğru kıvrılan ağızlı bazı kase formlarının çarkta yapılmış olması olasıdır. İTÇ III'ün geç evrelerinde ise ilk defa Suriye şişesi ve kadeh gibi ithal bazı örnekler ele geçmiştir. Küçük boyutlu formların çarkta yapılıp büyük boyutlu kapların birkaç seferde çarkta ayrı ayrı çekilerek birleştirilmesi ya da sadece ağız kısımlarının çarkta yapılması gibi teknolojik veriler, batı Anadolu'da da kullanılan aletin *tournette* yani yavaş dönen çark olduğunun kesin göstergesidir.

Anadolu yarımadasındaki ilk çark yapımı örnekler Mezopotamya ile karşılaştırıldığında ustalık farkı açıkça görülmektedir. Ayrıca Suriye şişesi, bardak gibi ithal malzeme dışında; Anadolu'da sadece daha önce de el yapımı olarak üretilen tankard, depas, tabak, boyunlu çömlek ve amfora gibi geleneksel formların çarkta yapıldığı, Mezopotamya

¹¹⁴ Efe et al. 2010:16

¹¹⁵ Efe 2004: 22.

kökenli formların çarkta taklit edilmedikleri bilinmektedir. Bu duruma göre Anadolu'daki çömlekçi ustalarının, büyük ihtimalle daha önce elde yaptıkları formları çarkta yapmaya çalıştıkları ve böylece kendi kendilerini geliştirmiş olmaları daha olası görünmektedir. Batı Anadolu'nun kendi içerisinde çömlekçi çarkında yapılan formların genellikle benzer formlar olması, mal olarak yerel killerin kullanılması, ancak yalın mal tekniğinin diğer bir deyişle tarzın aynı oluşu, çarkta yapılmış malzemenin oranının hiçbir yerleşmede çok yoğun olmaması, bölgede batı Anadolu'lu gezici ustaların varlığını gündeme getirmektedir.

Buna göre gezici ustaların taşınabilir ahşap çarkları hafif olduğundan çarkın yapım aşamasındaki frenlemeye direnci daha azdır. Bu nedenle dönüş hızı daha yavaştır. Söz konusu bu durumun teknolojik olarak Mezopotamya örneklerinden farklı örnekleri ortaya çıkarması doğaldır. Diğer yandan fırınlama tekniğinin yerel olması da formların pişmesini Mezopotamya örneklerinden farklı kılmaktadır. Böylece ustaların gelen talebe göre bildikleri formları çarkta üretmiş olmaları olasılık dahilindedir. Bu konudaki bir diğer olasılık da bilgi aktarımıdır.

Küllüoba'da daha çok elde yapılmış olmakla birlikte, oldukça fazla sayıda çark yapımı örneği de ele geçen depas formunun, batı Anadolu'daki diğer yerleşmelerde zaman zaman tek örnekle temsil edildiği ya da hiç ele geçmediği düşünüldüğünde, günlük kullanıma yönelik olmayan böyle bir formun burada büyük oranlarda ele geçmesinin söz konusu formun kökeninin de İç Batı Anadolu olabileceğini gösterir. Bilindiği üzere depas, tankard gibi özel formlar sadece bir modanın ürünü değil, aynı zamanda bir siyasi gücün ve zenginliğin sembolü olarak da değerlendirilmelidir. Naramsin stelindeki tankard¹¹⁶ ya da Lerna'da ele geçen mühür baskısı üzerinde görülen gaga ağızlı testi motifi¹¹⁷ gibi örnekler bunun göstergesidir. Bu bağlamda ele alındığında Eskişehir bölgesinin siyasi konumunun bu dönemde daha da önem kazanmış olması olasıdır.

Batı Anadolu'da Küllüoba dışında çömlekçi çarkının yoğun olarak kullanıldığı diğer bir yerleşme ise Troya'dır. İki yerleşmede de İTÇ II sonundan itibaren ortaya çıkan bazı yenilikler (tankard ve el yapımı tabakların ortaya çıkışı) , İTÇ III içerisinde görülen ortak formlar (A2 tabağı, A1 tabağı, depas, boyunlu çömlekler, çift kulplu amforalar) ve mal

¹¹⁶ Kontani 1995:Fig.2.

¹¹⁷ Weingarten 1997, Fig.3:109.

grupları (yalın mal, *red coated* mal ve *wash* mallar) çanak çömlekte paralel bir gelişim sürecine işaret etmektedir. Bu ortak özellikler her iki yerleşme kronolojilerinin karşılaştırılmasında önemli rol oynar. Buna göre İTÇ II'nin son evresine tarihlenen Küllüoba IVA ile Troya Ila-b katları; İTÇ III'ün ilk evresine tarihlenen Küllüoba IIIC ile Troya IIc katı ve İTÇ III'ün geç evresine tarihlenen Küllüoba IIIB-IIIA ile Troya IIg katı ve III. Yerleşme çağdaş olmalıdır. Bu doğrultuda ele alındığında Tarsus İTÇ IIIA'nın ise Troya IIc ile III. Yerleşme aralığına tarihlenmesi olasıdır (Tablo 3).

Tarihler	Limantepe		Troya	Küllüoba		Beycesultan	Karataş	Polatlı	Kütepe	Tarsus
	A Alanı	B Alanı		Doğu	Batı					
			V					15	9 Karum III 10 Karum IV	
2000 Otç'ye Geçiş		LMT B IV-1	IV	IIIE		X XI XII		12 11	11a 11b 11c	İTÇ IIIB
		LMT B IV-2	IIId	IIIA		h		10		
2250	LMT A V-1	LMT B V-1a LMT B V-1b	IIg	IIIB		i a t u s		9 8	12	İTÇ IIIA
İTÇ III			IIc	IIIC			VI:2 VI:1	7 6	13	
2500	LMT A V-2a LMT A V-2b	LMT B V-2	Ila-b Ik	IVA		XIII XIV	V:3 V:2 V:1	5?	14 15 16 17	İTÇ II
İTÇ II	LMT A V-3a					XV				
	LMT A V-3b	LMT B V-3			1	XVI	IV			
2750	LMT A VI-1a		Ilg	IVG	2	XVII	III			
İTÇ I	LMT A VI-1b	LMT B VI-1	If		3	XVIII	I/II			İTÇ IB
	LMT A VI-1c		Ia		4	XIX	?			
3000					5		Bağbaşı			İTÇ IA
GKÇ	LMT A VI-1d LMT A VII				6					

Çarkın Kullanıldığı Dönem

Tablo 3: Kronolojik Cetvel

Her iki yerleşmede de çark yapımı çanak çömlek üretiminde en yoğun olarak kullanılan yalın mal grubu ve yine çoğunlukla bu mal ile üretilen A2 tabakları, boyunlu çömlekler ve amforalar söz konusu mala özgü formlar olarak çanak çömlek repertuarında yer alır. Bu şekilde, söz konusu mal grubu ve formların yayılım alanı, bize batı Anadolu'da çömlekçi çarkının ilk ve nispeten yoğun olarak kullanıldığı bölgenin sınırlarını kabaca

vermektedir (Harita 3). Kilikya ve Troas bölgeleri arasında Anadolu yarımadasını diyagonal bir hat şeklinde geçen ve T. Efe tarafından “Büyük Kervan Yolu”¹¹⁸ olarak adlandırılan bu yayılım bölgesi, batı Anadolu'da kalaylı bakırın yayılım alanı¹¹⁹ ile de büyük oranda uyumaktadır. Dolayısıyla, çömlekçi çarkının ortaya çıkışı ve yayılımı -yukarıda da vurgulandığı gibi- bölgedeki yeni siyasal ve sosyal yapılanmalar ve çeşitlenen ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan ticaret güzergahları ile doğrudan ilişkili olabilir (Harita 3).

Gerek Küllüoba'da gerekse Troya'da ele geçen Suriye kökenli form ve buluntular ve kültürel gelişim sürecindeki ortak noktalar, bu iki yerleşmenin uzak bölgeler ile ilişkilerini göstermektedir. Trakya'da batı Anadolu etkilerinin görüldüğü Kanlıgeçit gibi yerleşmeler, bu etkilerin Bulgaristan içlerine kadar ulaşmasında etkili rol oynamış olmalıdır. Yerleşmede görülen megaron planlı yapı, batı Anadolu kökenli kırmızı astarlı malların ortaya çıkışı, tankard ve A2 tabağı gibi formların görülmesi bu durumun açık bir göstergesidir. Bununla birlikte çömlekçi çarkının burada yoğun olarak kullanılmadığı da anlaşılmaktadır. Istranca dağlarındaki maden yataklarına ulaşan güzergah üzerinde yer alan bu merkez dışında Bulgaristan'da Galabovo, Konstantia, Mihalic ve Baa Dere'de ele geçen depas formu batı Anadolu etkilerinin bu bölgeye ulaştığını gösterir. Ayrıca Galabovo'da ele geçen Suriye şişesi ise uzak bölgeler ile dolaylı ilişkilerin varlığına işaret eder.

Batı Anadolu etkileri zamanla Ege adaları ve Yunanistan Karası'na kadar ulaşmıştır. “Kastri-Lefkandi I” evresi ya da Anadolulaşma (*Anatolianizing*) olarak da anılan ve iki evre altında incelenen bu süreç, birçok bilim adamı tarafından uzun bir zaman dilimi içerisinde yerleştirilmektedir. Ege dünyasında bu dönemin başlangıcı için en önemli kriter ise tek kulplu tankard formunun ortaya çıkışıdır. Bilindiği üzere bu formun ortaya çıkışı batı Anadolu'da, Karataş-Semayük, Küllüoba ve Troya'da, stratigrafik olarak çömlekçi çarkının kullanımından önceye, diğer bir deyişle, İTÇ II'nin son evresine denk gelir¹²⁰. Bu evrede çarkın kullanılmamasının yanı sıra henüz depas formu da ortaya çıkmamıştır. Aynı şekilde, Limantepe'de söz konusu formun ilk örnekleri İTÇ II'nin sonlarına tarihlendirilen LMT B V-2 katında ortaya çıkar. Iassos'ta mezarlardan ele geçirilen tankardlar da aynı evreye tarihlendirilebilir. Mellink de söz konusu tek kulplu tankardların daha çok Ege'de geç İTÇ II'ye (Erken Hellas II) ; iç batı Anadolu kronolojisine göre ise İTÇ II sonuna tarihlenmesi

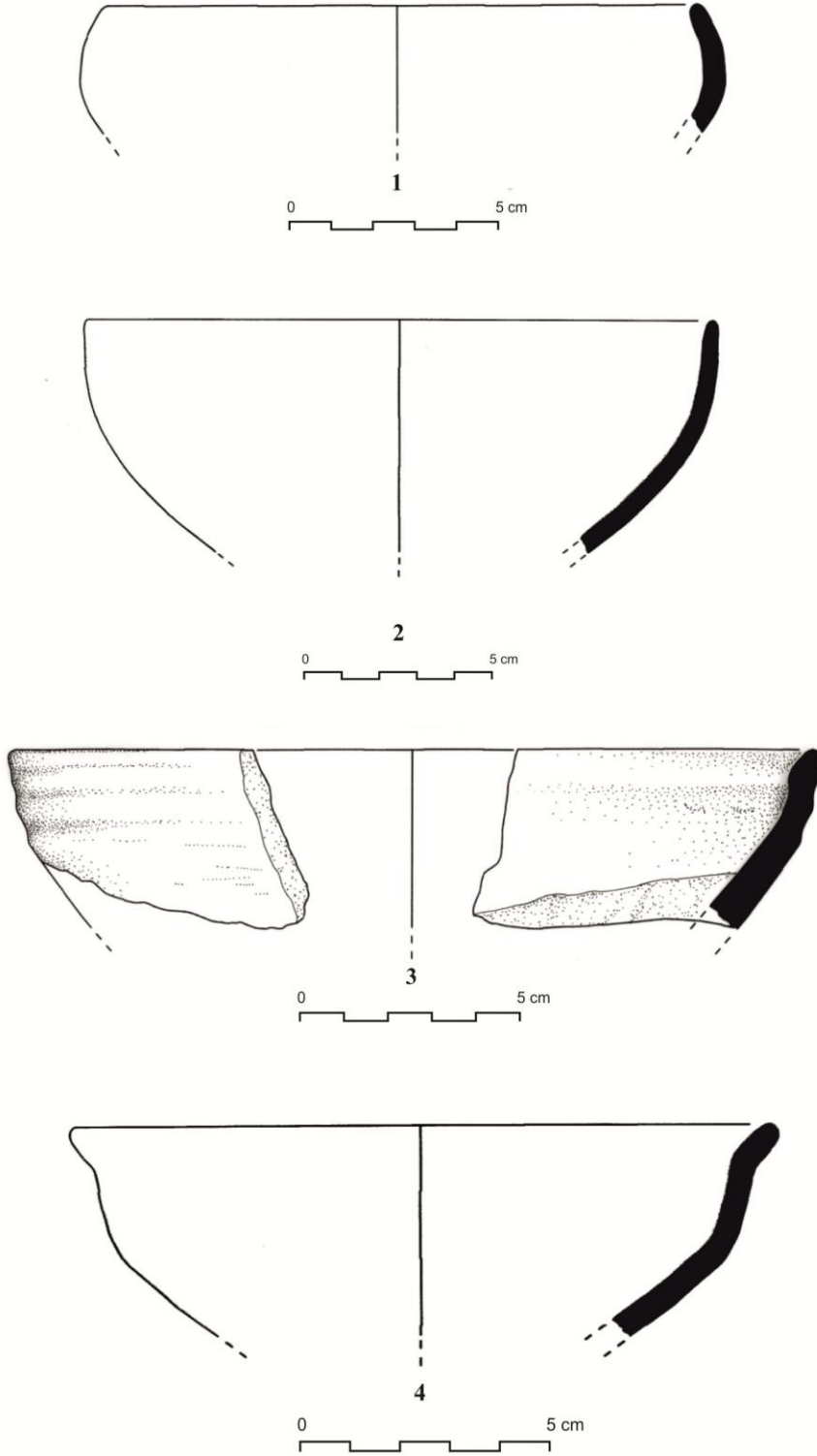
¹¹⁸ Efe 2007:49

¹¹⁹ Pernicka 2001:409. Bu haritada Konya-Akşehir ovalarının kalaylı bakırın yayılım alanı içinde gösterilmemesi, şüphesiz bu bölgelerdeki araştırma yetersizliğinden kaynaklanmış olmalıdır.

¹²⁰ Aphrodisias'ta tankardın ve çark yapımı tabak formunun ortaya çıkışı yukarıda sözü edilen yerleşmelerinki ile uyumamaktadır. Bu durum stratigrafideki bozukluktan kaynaklanabilir.

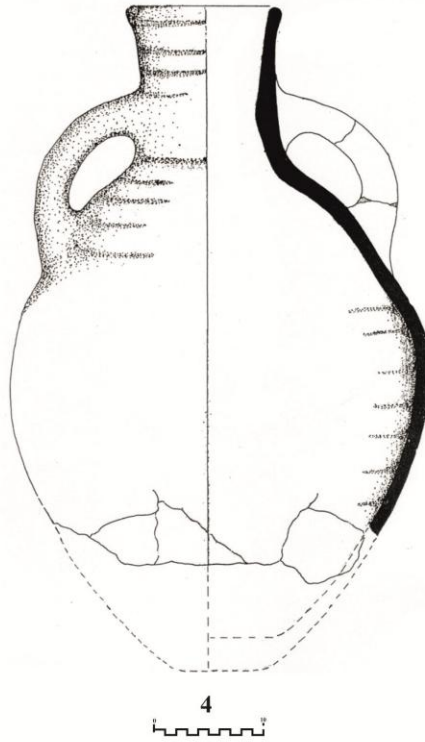
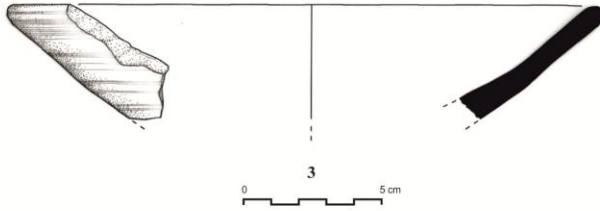
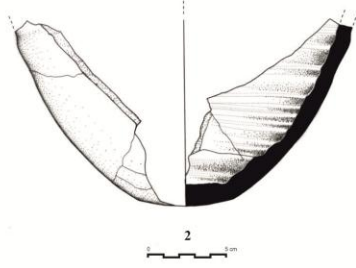
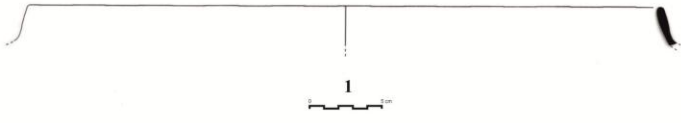
gerektiğini belirtir¹²¹. Lefkandi I. Evreye ait olduğu belirtilen çanak çömleğin oldukça uzun bir dönemi içermesi nedeniyle, çömlekçi çarkının burada hangi aşamada kullanılmaya başladığını anlamak mümkün değildir. Diğer taraftan, Lefkandi I ile benzerlikleri bulunan Palamari'de çarkın Troya IV'ten önce kullanılmaması, ele geçen Suriye şişesi formunun ise en erken Troya IIg'de ele geçtiği düşünülürse, Kastri-Lefkandi I grubunun İTÇ III ortalarına, diğer bir deyişle, geç Troya II ve Troya III yerleşmelerine denk gelmesi gerekir.

¹²¹ Mellink 1986:146,lev.16.

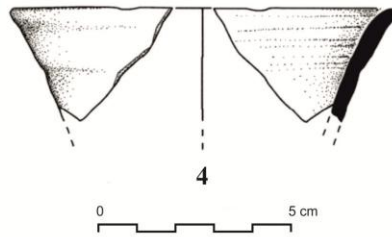
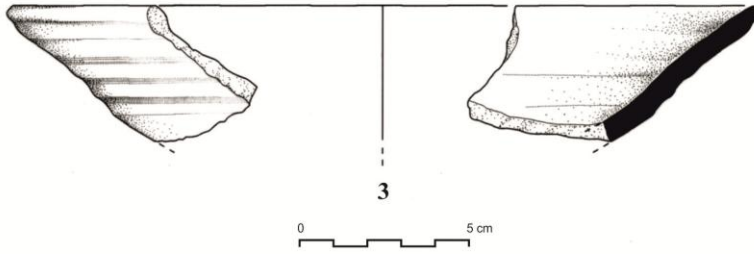
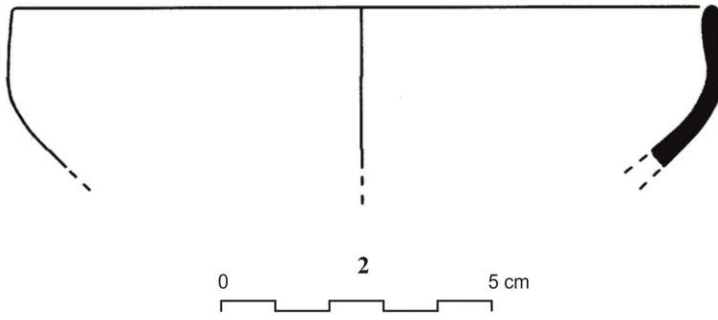
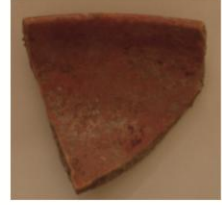
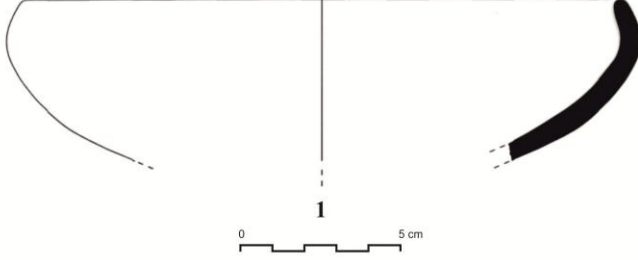
Küllüoba III C Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 2

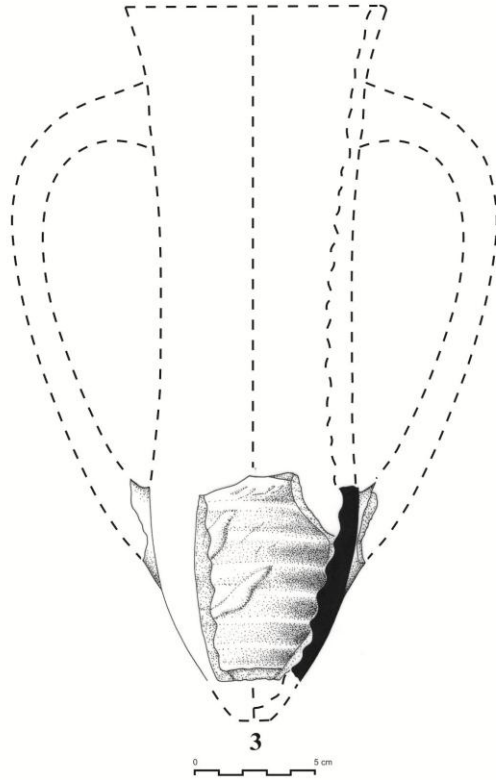
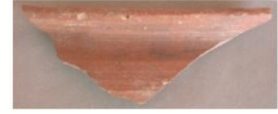
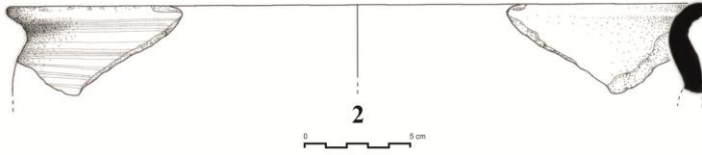
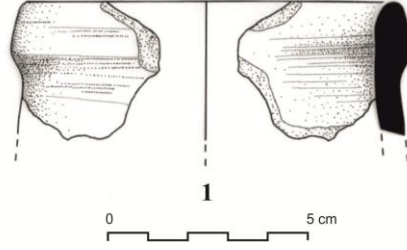
Küllüoba III C Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 3

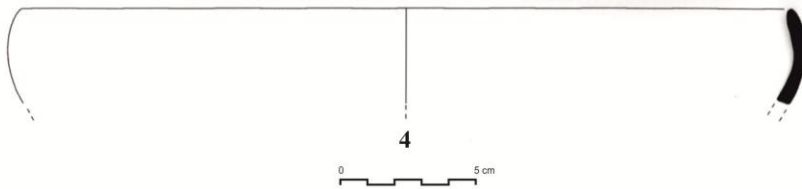
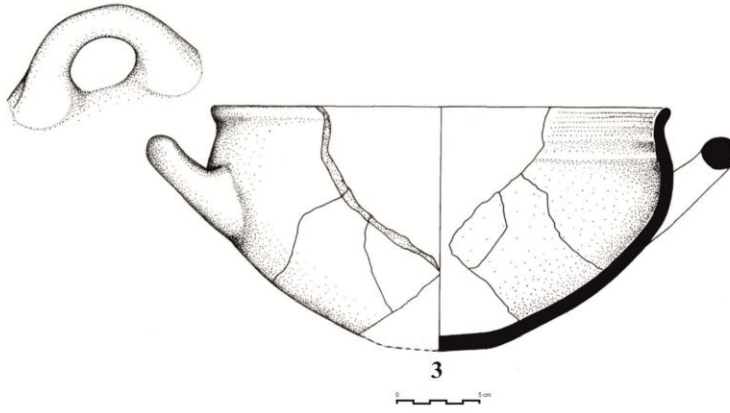
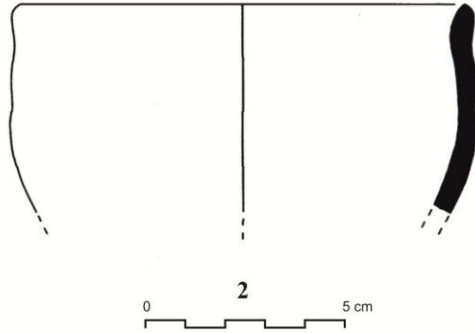
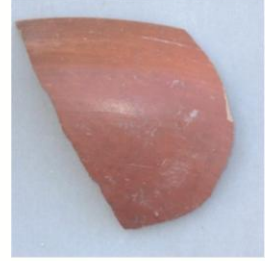
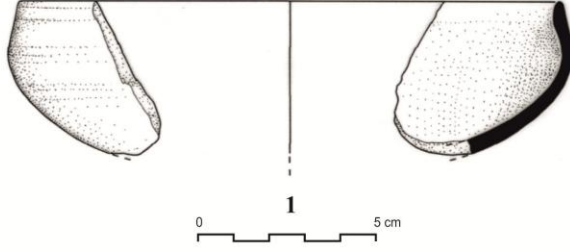
Küllüoa III B Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 4

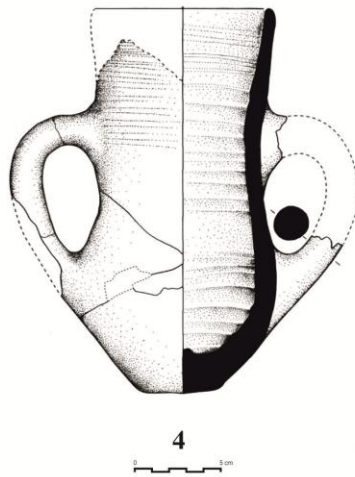
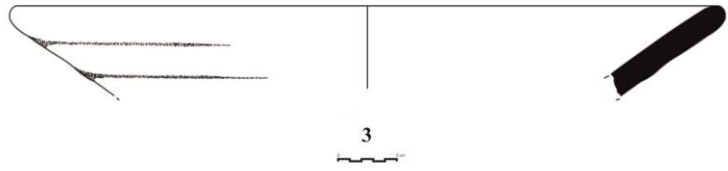
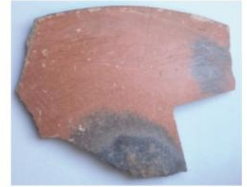
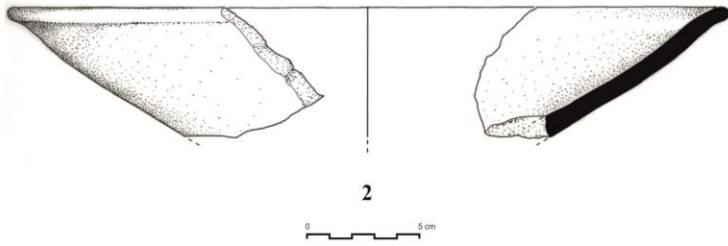
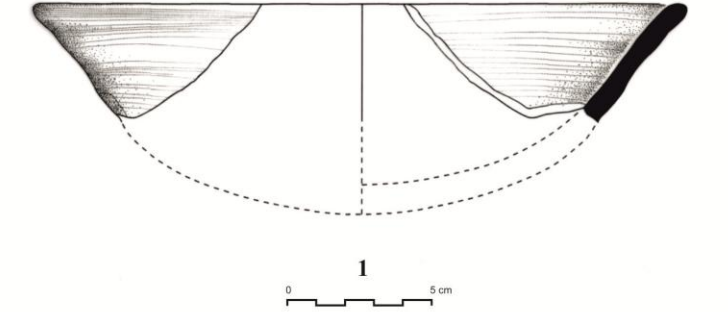
Küllüoba III B Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 5

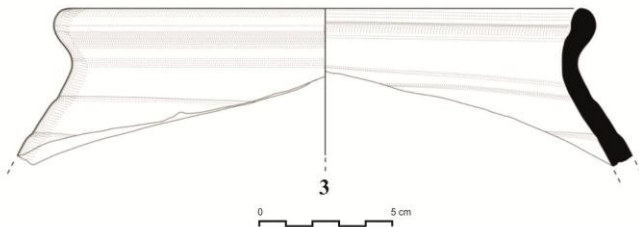
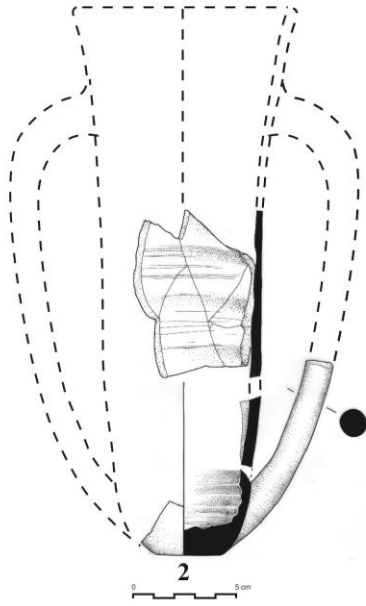
Küllüoba III A Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 6

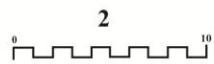
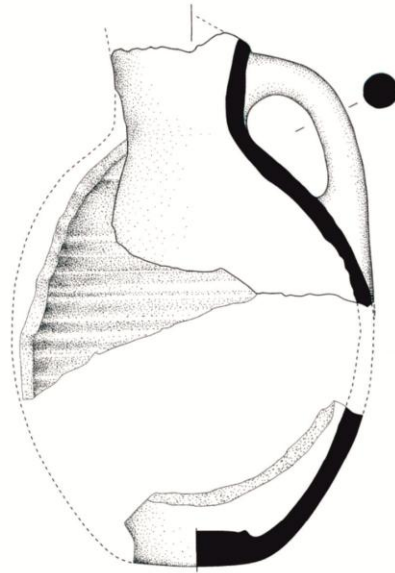
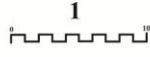
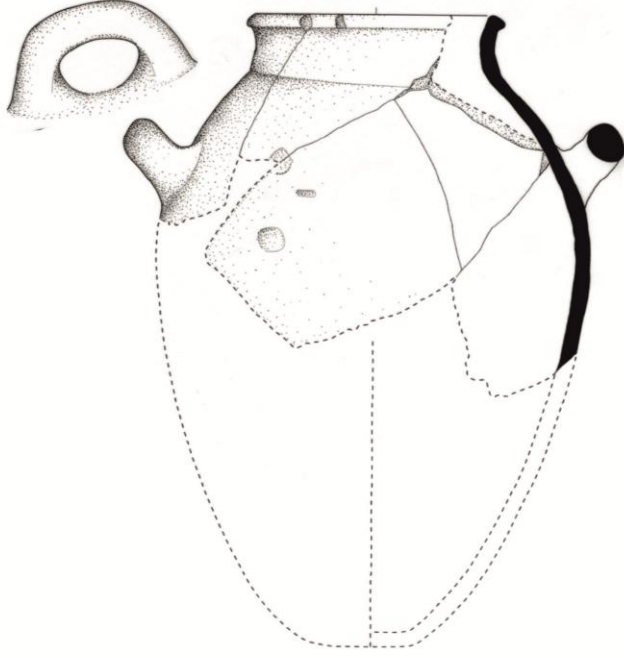
Küllüoba III A Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 7

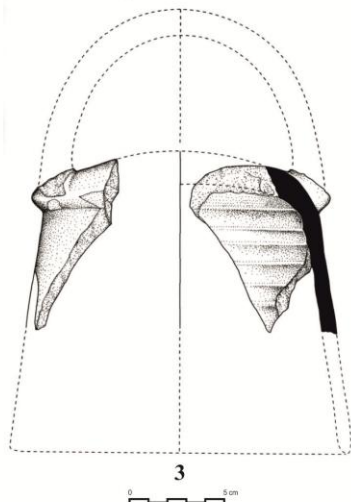
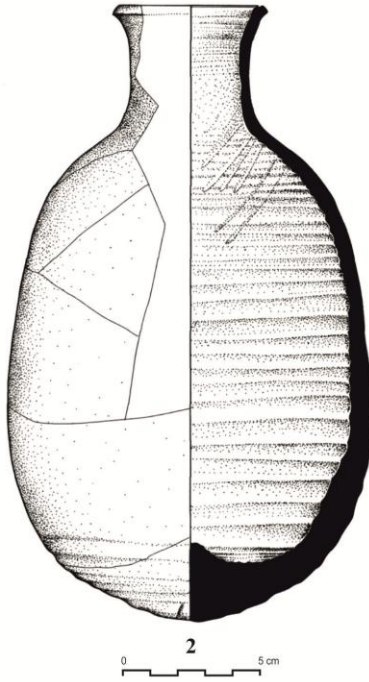
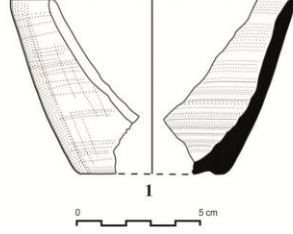
Küllüoba III A Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 8

Küllüoba III A Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

Levha 9

Küllüoba III A Evresi Çark Yapımı Çanak Çömleği

KATALOG

Levha 1

1. Hafif içe doğru kıvrılan ağız kenarlı sıg kase parçası.

Plankare:	Bul. no:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
Z 19	265	Kırmızı Astarlı	14	III C

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Koyu kırmızı renkte dış yüzey astarlı ve parlak açıktır. İç yüzeyde ağız kenarı altında bant-astar vardır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Astarsız iç yüzeyde ince ve sık aralıklı çark izleri saptanmıştır.

2. Düz kenarlı hafif omurgalı derin kase parçası.

Plankare:	Bul.no:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
Z19	276	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	17	IIIC

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Kırmızı renkte iç ve dış yüzey astarlı ve parlak açıktır. Bej renkli sık dokulu hamur katkı içermemektedir. Pişmeden dolayı yüzeyde alacalanma mevcuttur. Düzgün profil nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

3. Hafif S profilli derin kase parçası.

Plankare:	Bul. No:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
Z 19	413	Gri Mal	18	IIIC

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Koyu gri renkte astarlı iç ve dış yüzeyler iyi açıktır. Açık gri renkli hamur sık dokulu ve mika katkıdır. Dış yüzeyde ağız altında çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları görülebilmektedir.

4. Keskin S profilli derin kase parçası.

Plankare:	Bul.No	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	273		14	IIIC

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı renkte astarlı iç ve dış yüzeyler iyi açıktır. Açık bej renkli, sık dokulu hamur mika katkıdır. İç yüzeyde omurgadan itibaren dikey olarak açılanmıştır. Profilinin düzgünlüğü nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

Levha 2**1. Dışa açılan ağızlı çömlek parçası**

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	403		26	IIC
Bul.Yeri: Tabakadan.				

Tarif: Açık kırmızı renkli iç ve dış yüzey astarlı ve iyi ağızlıdır. Bej renkli hamur katkısızdır. Profilinin düzgünlüğü nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

2. Çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	D.Çap:	Evresi:
Z19	273	Yalın Mal	5	IIC
Bul.Yeri: Tabakadan.				

Tarif: Küresel gövdeli, yuvarlak diptir. Ağız kısmı eksiktir. Portakalımsı kırmızı renkli iç ve dış yüzey astarsız ve ağızsızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkıdır. İç yüzeyde derin tur olukları mevcuttur.

3. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	273		20	IIC
Bul. Yeri: Tabakadan.				

Tarif: Bej renkte yüzey astarsız ve ağızsızdır. Aynı renkte orta kalınlıktaki hamur ince taşçık katkıdır. Dış yüzeyde çark izleri mevcuttur.

4. Amfora.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD 19	346	Yalın Mal	10	IIC
Bul.Yeri: Açımanın kuzey doğusundaki taş duvarın kenarından.				

Tarif: Dudak dışı dönüktür. Boynun ortasından omuza inen çift kulp vardır. Gövde oval ve dip düzdür. Pembemsi bej renkli yüzey astarsız ve ağızsızdır. Kahverengi hamur seyrek taşçık katkıdır. İç yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları oldukça belirgindir. Dış yüzeyde gövde ve omuz hizasında çark izleri yoğun olarak görülmektedir. Çarkta tek seferde yapılmıştır.

Levha 3**1. Hafif içe doğru kıvrılan ağızlı sığ kase parçası.**

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	265	Kırmızı Astarlı Parlak Ağızlı Mal	19	IIIB
Bul. Yeri:Tabakadan.				

Tarif: Pembemsi kırmızı renkli yüzey ince astarlı ve ağızsızdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. İç yüzeyde ince ve sık çark izleri görülmektedir.

2. Düz kenarlı hafif omurgalı kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	260	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı Mal	13	IIIB

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kahverengi iç ve dış yüzey ince astarlı ve az açıklıdır. Bej renkli sık dokulu hamur katkısızdır. Profilin düzgün ve ince oluşu nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

3. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	265	Yalın Mal	22	IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açıklıdır. İç yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan derin tur olukları açık bir şekilde görülebilmektedir.

4. Tankard parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	260	Gri Mal	9	IIIB

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Koyu gri renkli dış yüzey astarlı ve açıklıdır. Astar iç yüzeyde ağız kenarı altında kalın bir bant şeklinde devam eder (bant-astar). İç yüzeyde ince ve sık çark izleri mevcuttur.

Levha 4**1. Dar boyunlu çömlek parçası.**

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	400	Film Astarlı Mal	9	IIIB

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı renkte ince astarlı dış yüzey açıklıdır. İç yüzey astarsızdır. Pembemsi bej renkli hamur mika katkılıdır. Özellikle dış yüzeyde ince ve sık çark izleri mevcuttur.

2. Çömlek parçası

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	400	Film Astarlı Mal	23	IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Ağız dışı açılmakta olup gövde olasılıkla küreseldir. Her iki yüzey de açık kırmızı renkte kalın astarlı ve az açıklıdır. Bej renkli ve orta kabalıktaki hamur mika katkı içerir. Dış yüzeyde ağız altından başlayan çark izleri sık ve incedir. İç yüzeyde çark izi görülmemektedir.

3. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	409	Kırmızı Astarlı Mal	?	IIIB

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Kızıl kahve astarlı dış yüzey dikey olarak açıklanmıştır. Gri renkli hamur mika katkı içerir. İç kısımda sucuk yöntemi ile yapımdan kaynaklanan ek yerleri, fazlalıklar ve hava kabarcıkları oldukça belirgin şekilde görülebilmektedir. Sucuk yöntemiyle yapıldıktan sonra yavaş çarkta döndürüldüğü anlaşılmaktadır.

Levha 5

1. Düz kenarlı hafif omurgalı sıg kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA19	391	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı Mal	15	IIIA

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Dış yüzey kırmızı renkte astarlı ve parlak açıklıdır; iç yüzey kahverengi astarlı ve parlak açıklıdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Profilinin çok ince ve düzgün olması nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

2. Hafif S profilli derin kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	368	Kırmızı Astarlı Mal	11	IIIA

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Her iki yüzey de Açık kırmızı renkte astarlı ve açıklıdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Dış yüzeyde ağız kenarına yakın kesimde görülen derin yatay oluklar nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

3. Hafif S profilli yatay kulplu derin kase.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA19	391	Yalın Mal	28	IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Astarsız ve açkısız yüzey pişmeden dolayı açık grimsi bir renk almıştır.Bej renkli hamur ince taşçık katkıdır. Her iki yüzeyde de sık ve ince tur olukları vardır. İç yüzeyde bunlar sadece ağız kenarı altında belirgindir. Dip kırıktır.

4. Hafif içe doğru kıvrılan ağızlı kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	386	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı Mal	22	IIIA

Bul. Yeri:Tabakadan.

Tarif: Açık kahverengi yüzey astarlı ve iyi açıklıdır. Bej renkli hamur mika katkıdır. Profilinin düzgünlüğü nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

Levha 6

1. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	379	Yalın Mal	22	IIIA

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Her iki yüzey de pembemsi kırmızı renkte ince astarlı ve açkısızdır. Pembemsi bej renkli hamuru mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de çark izleri sık ve incedir.

2. A2 tabağı parçası

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC26/25	165	Kırmızı Astarlı Mal	26	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Açık kırmızı renkli yüzey astarlı ve az açkılıdır. Portakal renkli orta kabalıktaki hamur ince taşçık katkılıdır. Profilinin düzgün olması ve A2 tabağı profili vermesinden dolayı çark yapımı olduğu anlaşılmaktadır.

3. A1 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	378	Film Astarlı Mal	32	III A

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı yüzey ince astarlı ve açkısızdır. Bej renkli hamur iri taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de sık ve ince çark izleri vardır.

4. Tankard.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AE19	241	Film Astarlı Mal	10	III A

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Tankard. Dış yüzey ince kahverengi astarlı ve açkısızdır. Bu astar içte ağız altında devam eder. Bej renkli hamur mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık çark izleri vardır.

Levha 7

1. Depas

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 17	298	Kırmızı Astarlı Mal	9	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Kızıl kahve astarlı yüzey çok iyi açkılıdır. Yer yer dikey açkılı izleri vardır. Astar içte ağız altında belli belirsizdir. Kahverengi hamuru ince taşçık katkılıdır. Astarsız iç yüzeyde sığ ve geniş çark izleri mevcuttur. Ağız kenarının bir kısmı ve kulbun biri kırıktır.

2. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	D.Çap:	Evresi:
AD/AE 19	251	Gri Mal	4	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Koyu gri renkte astarlı dış yüzey parlak açkılıdır. Açık gri renkteki sık dokulu hamur katkısızdır. Astarsız ve açkısız iç yüzeyde çark izleri sık ve incedir. İçte dip kısma doğru tur olukları daha geniştir. Dip kısımda çarkta yapımdan kalan memecik görülmektedir. Ağız kısmı eksiktir.

3. Küresel gövdeli ve basık geniş boyunlu çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	124	Yalın Mal	21	IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de özellikle ağız kenarında, sık ve ince çark izleri vardır.

Levha 8**1. Küresel gövdeli basık ve geniş boyunlu çömlek parçası.**

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 17	192	Yalın Mal	18	IIIA

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renk hamur iri taşçık katkılıdır.

Özellikle ağız kısmından boyuna kadar olan kesimde ince ve sık çark izleri vardır. Ancak boyundan sonraki kesimde çark izi iç tarafta görülememektedir. Bu durumda ağızdan boyuna kadar olan kesimin çarkta şekillendirilmiş olması olasıdır. Dip kısım eksiktir.

2. Gaga ağızlı testi.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA 19	391	Film Astarlı Mal	?	IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Tüme yakın ancak dip kısmı ile gövde birleşmemektedir. Dış yüzey oldukça ince, pembemsi kırmızı renkte astarlı ve açkısızdır. Açık bej renkli hamur, ince taşçık ve mika içerir. Pişmeden dolayı hamur açık gri özlüdür. Astarsız iç yüzeyin dip kısmında kabın çarkta şekillendirilmesi esnasında kalıntılar oluşmuş ve düzeltilmeden bırakılmıştır. Dipten yukarı doğru çıkıldıkça tur olukları giderek daha bir belirginleşir. Ancak orta kesimde, gövdede hiç çark izi görülmez. Boyun kısmında ise tekrar çark izleri görülür. Ağız ve boyun kısımlarının kaba omuz kısmından birleştirildiğini gösteren ek yeri iç yüzeyde belirgindir. Dışta ağız kenarından omuz kısmına birleşen dikey kulp bulunmaktadır. Gaga kısmı kırıktır. Dip düzdür.

Levha 9**1. Kadeh.**

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	74	İthal Mal	7,5	IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Dış yüzey gri renkte astarlı ve dikey yönde iyi açkılıdır. Astar iç kısmında ağız altında da devam eder. Astarsız iç yüzeyde ince ve sık çark izleri vardır. Dip kısmı düzdür; ancak yapımdan sonra, ortadaki kısım alınarak düzeltilmiş ve halka dip şeklinde tamamlanmıştır. Son derece incedir ve yüksek ısıda fırınlanmasından dolayı, vurulduğunda metalik bir ses verir.

2. Hafif dışa açılan ağızlı, uzun boyunlu Suriye şişesi.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 18	113	İthal Mal	5,5	III A

Bul.Yeri: Tabakadan, OTÇ"ye Geçiş Dönemi tabanının altından.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Bej renkli hamur bitki ve ince taşçık içerir. Dış yüzeyde çark izi sadece dibin hemen yukarısında oluklar şeklinde belli belirsiz görülmektedir. İç yüzeyin dip kısmında çömlekçi çarkının hızlı dönmesi sonucu oluşmuş izler son derece sıktır. Yine dip kısımda bırakılan artık kısım belirgin bir şekilde görülmektedir. Tur olukları ağız kısmına kadar devam etmektedir. Ağız kısmında ise izler sıvazlama nedeniyle daha az belirgindir. Dip yuvarlaktır. Dış yüzeyde, dip kısımda oluşmuş olan derin yarıklık, dibin yuvarlak görünmesini sağlayan kısmın sonradan eklendiğini göstermektedir.

3. Çan biçimli kapak parçası.

Plankare:	Bul.No:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 18	69	Kırmızı Astarlı Parlak Açkılı Mal	?	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Morumsu kırmızı renkte astarlı dış yüzey, dikey parlak açkılıdır. Bej renkli hamur ince taşçık ve mika içerir. Astarsız iç yüzeyde derin çark izleri vardır. Kulp kırıktır.

KAYNAKÇA

Berg, I.,

2008 Looking Through Pots: Recent Advances in Ceramics X- Radiography, **Journal of Archaeological Science**,35:1177-1188.

Berg, I.,

2009 X-Radiography of Knossian Bronze Age Vessels: Assesing our Knowledge of Primary Forming Techniques, **Annual of the British School at Athens**, 104:137-173.

Blegen, C., J. L. Caskey, M. Rawson,

1950 **Troy I, General Introduction, The First and Second Settlements**, Princeton.

Braidwood, R.J-L.Braidwood

1960 **Excavations in the Plain of Antioch I. The Earlier Assemblages Phases A-J.** The University of Oriental Institute Publications, Cilt.LXI. Chicago.

Duru,R.,

2006 **Gedikli Karahöyük I**, TTKY V. Dizi Sayı 51, Ankara.

Efe, T.,

1988 **Demircihüyük, Die ergebnisse der Ausgrabungen 1975- 1978, Die Keramik der Jüngerer Phasen.** Cilt III. Philipp von Zabern. Manz Am Rhein. Berlin.1994 "Early Bronze Age III Pottery from Bahçehisar: The Significance of the Pre-Hittite Sequence in the Eskişehir Plain, Northwestern Anatolia", **American Journal of Archaeology** 98: 5-34.1998 "New Concepts on Tarsus-Troy Relations at the Beginning of the EB 3 Period," **XXXIV ème Rencontre Assyriologique Internationale** (Istanbul 1987). T.T.K. Ankara : 297-304.2004 "Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili", **Colloquium Anatolicum III**: 15-29.2007 "The Theories of „ Great Caravan Route“ between Cilicia and Troy:the Early Bronze Age III Period in inland western Anatolia”, **Anatolian Studies** 57:1-17.

Efe,T., E.Fidan

2008 "Complex Two in the Early Bronze Age II Upper Town of Küllüoba near Eskişehir", **Anatolica** 34:67-102.

- Efe, T., Sarı, D., E.Fidan
2010 "Keçiçayırı and Its Significance of the Excavations in the Prehistory of Inland Northwest Anatolia", **Kütahya Üniversitesi Uluslararası Arkeolojik Araştırmaları Toplantısı 3**.
- Erkanal,H- T. Özkan
2000 "1998 Bakla Tepe Kazıları", **21. Kazı Sonuçları Toplantısı** : 263-278.
- Eslick, C.,
2009 **Elmalı-Karataş V. The Early Bronze Age Pottery of Karataş: Habitation Deposits**. Bryn Mawr College Archaeological Monographs.
- French,D.H.,
1967 Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, I. The İznik Area", **Anatolian Studies** 17:49-100.
1969 **Anatolia and the Aegean in the Third Millenium B.C.,Anatolia and the Aegean in the Third Millenium B.C.** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge.
- Firdich, C.,
1997 "Pinnacle E4/5-Die Keramik der Periode Troia II Im Vergleich", **Studia Troica** 7:111-258.
- Gates, M.H.,
2005 "2003 Season at Kinet Höyük (Yeşilköy-Dörtyol-Hatay)", **26.Kazı Sonuçları Toplantısı**:163-174.
- Goldmann, H.,
1956 **Excavations at Gözlükule, Tarsus From the Neolithic Through the Bronze Age**. Princeton.
- Gunter, A.C.,
1991 **Gordion Excavations Final Reports III, The Bronze Age** (Ed. E.L.Kohler), University Museum Monograph 73, University of Pennsylvania Press.
- Hood, S.,
1982 **Excavations in Chios 1938-1955:Prehistoric Emborio and Ayio Gala Vol II**, Oxford.
- Joukowsky, M.S.,
1986 **Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies I-II**, Court- St Etienne.

Kontani, R.,

1995 "Relations between Kültepe and Northern Syria during the Third Millenium B.C ", **Bulletin of the Ancient Orient Museum XVI**: 109-142.1997 **MÖ. 3.Binin ikinci yarısı ile 2. Binin İlk Çeyreğinde Seramik Bakımından Orta Anadolu ve Kuzey Suriye İlişkileri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kühne, H.,

1976 **Die Keramik Vom Tell Chuera Und Ihre Beziehungen Zu Funden Aus Syrien Palastina, Der Türkei und Dem Iraq**, Berlin.

Lloyd,S- N.Gökçe.,

1951 "Excavations at Polatlı. A New Investigation of Second and Third Millenium Stratigraphy in Anatolia ",**Anatolian Studies** 1:21-75.

Lloyd,S-J. Mellaart

1962 **Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels**. London.

Mellaart, J.,

1958 "Anatolia c 4000-2300 B.C" **Cambridge Ancient History I**. Bölüm XVIII.

Mellink, M.,

1965 "Archaeology in Asia Minor", **American Journal of Archaeology** 69:133-149.1986 "The Early Bronze Age in West Anatolia: Aegean and Asiatic Correlations", **The End of the Early Bronze Age in the Aegean**(Ed. G. Cadogan), Cincinnati Classical Studies 6. Leiden:139-152.1992 "Anatolian Chronology", (Ed. R.W. Ehrich),**Chronologies in Old World Archaeology**, cilt I, II, Chicago: 171-184, 207-220.1993 "The Anatolian South Coast in the Early Bronze Age: The Cilician Perspective", **Between the Rivers and Over the Mountains Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata** (Ed. M.Frangipane), Università di Roma, La Sapienza, Roma:495-508.

Milojčić,M.,

1961 **Samos I:Die Praehistorische Siedlung unter demHeraion, Grabung 1953 und 1955**. Bonn.

Renfrew, C.,

1972 **The Emergence of Civilisation The Cyclades and the Aegean in the Third Millenium B.C**. Methuen Publishing Ltd., London.

Rova,E.,

1991 “Die Keramik aus dem Graberfeld”, **Graber des 3. Jahrtausends v. Chr. Im syrischen Euphrattal 2. Ausgrabungen in Wreide, Schriften zur Vorderasiatischen Archaeologie 2.** Saarbrücken: 71-171.

Oates, D-J. Oates-H. McDonald

2001 **Excavations at Tell Brak , Nagar in the Third Millenium BC.** Cilt 2 (Mcdonalds Institute Monograph), London British School of Archaeology.

Orthmann, W.,

1963 **Die Keramik der frühen Bronzezeit aus Inneranatolien.** (Istanbuler Forschungen 24).

1966 “Untersuchungen auf dem Asarcık Hüyük bei Ilıca”, **Istanbuler Mitteilungen** 16:27-88.

Özgüç,T.,

1986 “New Observations on the Relationships of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria During the Third Millenium B.C”, **Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development. Essays in honor of Machteld J. Mellink** (Ed.. J.V.Canby), The University of Wisconsin Press: 31-47.

Öztan, A.,

1989 A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region, **Anatolia and the Near East.Studies in the Honor of Tahsin Özgüç** (Ed. Emre, K., M. Mellink, B.Hruda ve N. Özgüç), Ankara: 407-418.

Pernicka, E.,

2001 “Metaller Yeni Bir Çığır Açıyor, Tunç, Demir ve Gümüş”, **Troia Düş ve Gerçek.** Homer Kitabevi, İstanbul:369-383.

Sarı,D.,

2009 ”Late EBII Pottery Recovered in Complex II of Küllüoba”, **Anatolia Antiqua** 17:89-132.

Schliemann, H.,

1874 **Trojanischer Altertümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja.** Leipzig.

- 1881 **Ilios. Stadt und Land der Trojaner.Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besonders auf der Baustelle von Troia, Leipzig.**
- Spanos, P.,
- 1972 **Untersuchung über den bei Homer “depas amphikypellon”genannten Gefässtypus. Istanbul Mitteilungen 6.**
- Spencer, L.,
- 2007 **Pottery Technology and socio-economic diversity on the Early Helladic III to Middle Helladic II Greek Mainland. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. University College London.**
- Şahoğlu, V.,
- 2002 **Limantepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.**
- 2004 “Interregional Contacts around the Aegean during the Early Bronze Age”**Anadolu 27: 97-120.**
- Wilson, D.,
- 1999 **Keos IX:Ayia Irini, Periods I-III The Neolithic and Early Bronze Age Settlements. Part 1:The Pottery and Small Finds. Mainz am Rhein.**
- Weingarten, J
- 1997 “Another Look at Lerna:An EH IIB Trading Post?”, **Oxford Journal of Archaeology 16/2:147-166.**